

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Αρ. 47 (2022)

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Η δημόσια αντιπαράθεση για την «απελευθέρωση» των οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα κατά τη διετία 1987-1989 και η πολιτική της σημασία

Θωμάς Σιώμος, Διδάκτορας Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Πανεπιστημίου Κρήτης

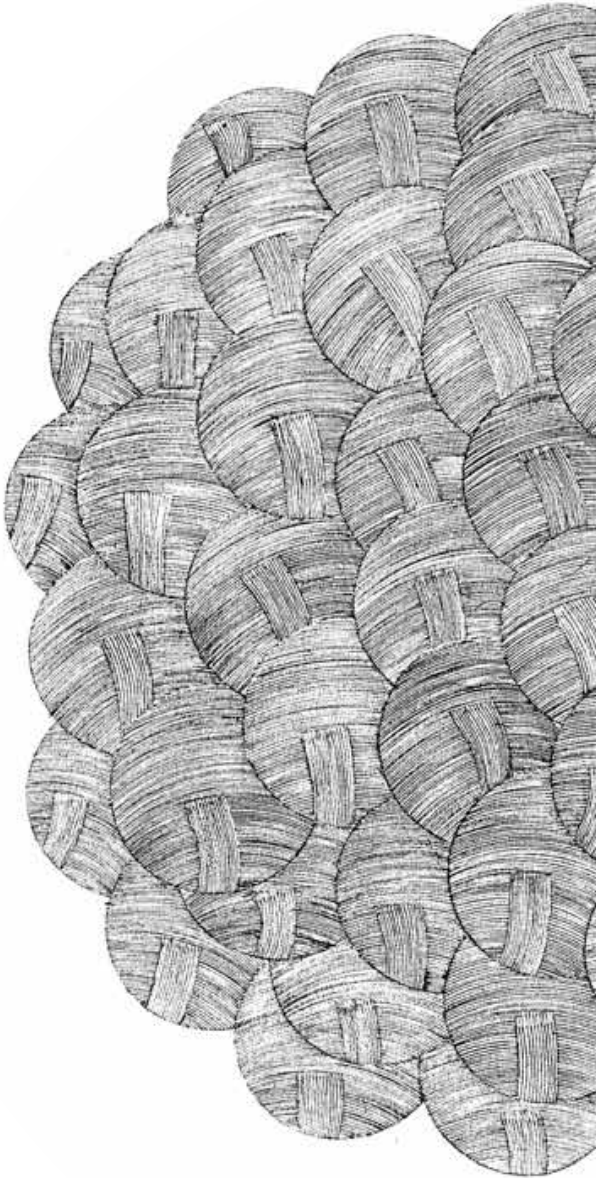
Copyright © 2022, Διδάκτορας Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΙΩΜΟΣ Θ. (2022). Η δημόσια αντιπαράθεση για την «απελευθέρωση» των οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα κατά τη διετία 1987-1989 και η πολιτική της σημασία. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, (47), 129-157. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/31860>

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Greek Political Science Review

Ανδρέας Τάκης

Ο φιλελευθερισμός και η δημοκρατία σε σταυροδρόμι

Gerasimos Karoulas - Stamatis Poulakidakos

Elections and referenda during the crisis period in Greece: an analysis of international officials' statements in the Greek media

Ανδρέας Μπουρούτης

Μετανάστευση και στρατηγικές για την ένταξη στην Ελλάδα. Η εμπειρία των ετών 2015-2022

Απόστολος Ι. Παπατόλιας

Επιτελικό κράτος και προοδευτική διακυβέρνηση

Αλέξανδρος Ράπτης

«Πρέπει όλοι να πληρώνουμε τα χρέη μας...»: Το χρέος ως ηθική εντολή

Θωμάς Σιώμος

Η δημόσια αντιπαράθεση για την «απελευθέρωση» των οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα κατά τη διετία 1987-1989 και η πολιτική της σημασία

Η δημόσια αντιπαράθεση για την «απελευθέρωση» των οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα κατά τη διετία 1987-1989 και η πολιτική της σημασία

Θωμάς Σιώμος

Διδάσκων με σύμβαση
MSc, PhD, Μεταδιδακτορικός ερευνητής,
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Thomas Siomos

Adjunct Lecturer
MSc, PhD, Postdoc researcher,
Political Sciences Department,
Aristotle University of Thessaloniki

The public controversy over the “liberalization” of the audiovisual media in Greece, during the years 1987-1989, and its political significance

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη εστιάζει σε μια πολιτική συγκυρία/στιγμή της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας που θεωρείται κρίσιμη για την κατανόηση της στάθμης του πολιτικού ανταγωνισμού και του τρόπου της πολιτικής επικοινωνίας στην Ελλάδα. Αναλύονται οι λόγοι που διατυπώνονται με αφορμή τα γεγονότα της διετίας 1987-1989 που οδηγούν στην άρση του μονοπωλίου της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης στη χώρα. Η έρευνα διερευνά γιατί η συγκεκριμένη πολιτική στιγμή ονομάστηκε «απελευθέρωση» και ποια η συμβολή της στην ιδεολογική ηγεμονία των φιλελεύθερων ιδεών σε θέματα σχετικά με τα μέσα επικοινωνίας. Η επίδραση στο πολιτικό σύστημα, οι ιδεολογικές συνδηλώσεις της λεγόμενης ραδιοτηλεοπτικής «απελευθέρωσης» που μεταπίπτει σε «απορρύθμιση», η ανάδειξη του κρίσιμου ρόλου της κοινωνίας πολιτών, η ιδεολογική ηγεμονία φιλελεύθερων φωνών που πιέζουν προς μια ιδιωτική ραδιοτηλεόραση, χωρίς κατάλληλη προετοιμασία και επαρκές πλαίσιο, η στάση που τήρησε το σύνολο του πολιτικού κόσμου γύρω από το σχετικό δημόσιο διάλογο, καθώς και η πολιτική οικονομία των μέσων, συνιστούν ορισμένα από τα πεδία που προσεγγίζει το άρθρο. Αναλύεται ο λόγος του τύπου της εποχής, η πολιτική συγκυρία και η διαδοχή των γεγονότων από κοινού με το λόγο κρίσιμων, για το θέμα, πολιτικών παραγόντων και προσώπων, προκειμένου να οριστεί το αποτύπωμα της ιδιωτικοποίησης των ραδιοτηλεοπτικών μέσων στην Γ' Ελληνική Δημοκρατία.

Λέξεις-κλειδιά:

Πολιτική επικοινωνία, ιστορία των μέσων, ελληνικό πολιτικό σύστημα, πολιτικά κόμματα, «απελευθέρωση»/«απορρύθμιση», ιδεολογική ηγεμονία, πολιτικός ανταγωνισμός

ABSTRACT

This paper aims to investigate the timeline of the national broadcasting monopoly's end in Greece, in 1987-1989. The political impact of the aforementioned issue in the Greek political system, the ideological context of the so-called broadcast deregulation, the correlation with the domestic civil society, the political reaction of Greek politicians and society around the relevant content along with the political economy of media are, among others, some of the topics that analyze this paper. Using the tools of the Essex School of discourse analysis, data from the Greek press along with the discourse of Greek politicians are examined in order to shed light on the effect of the privatization of the public broadcaster in the Greek public sphere.

Key words:

Political communication; history of media; Greek political system; Greek political parties; media deregulation; ideological hegemony; political competition

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη που ακολουθεί εστιάζει σε μια πολιτική στιγμή της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας που θεωρείται κρίσιμη για την κατανόηση της στάθμης του πολιτικού ανταγωνισμού και της πολιτικής επικοινωνίας στην Ελλάδα. Αρχικά, αναλύονται οι λόγοι που διατυπώνονται με αφορμή τα γεγονότα της διετίας 1987-1989, τα οποία οδηγούν στην άρση του μονοπωλίου της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης στη χώρα, με την πίεση ομάδας πολιτών, ενώ στη συνέχεια επιχειρείται μια ερμηνεία της πολιτικής σημασίας που είχε η εν λόγω αντιπαράθεση. Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρούμε να αναδείξουμε τη στιγμή της αντιστροφής που συμβαίνει στο δίπολο «πρόοδος – συντήρηση», η οποία εκφράζεται από τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις της εποχής, δηλαδή το ΠΑΣΟΚ και τη Νέα Δημοκρατία.

Υποθέτουμε πως με αφορμή το αίτημα για την άρση της κρατικής αποκλειστικότητας και κατ'επέκταση για την ιδιωτικοποίηση των ραδιοηλεκτρονικών μέσων έχουμε όχι απλά μια αναδιάταξη του δίπολου πρόοδος/συντήρηση, αλλά τη θεμελίωση των όρων για μια ιδεολογική ηγεμονία των φιλελεύθερων ιδεών, σχετικά με τον αγοραίο προσανατολισμό των μέσων επικοινωνίας, ο οποίος θα καθορίσει το ύψος και τον τρόπο του πολιτικού ανταγωνισμού μέχρι σήμερα. Με δεδομένη την κυριαρχία της λογικής των μέσων, για το πλαίσιο της πολιτικής επικοινωνίας, κατά το χρονικό διάστημα που μελετάμε, κρίνεται απαραίτητη η διερεύνηση της πολιτικής οικονομίας τους, αλλά και η αναζήτηση των μεταδημοκρατικών όρων που αυτή θεσμίζει. Πραγματολογικό υλικό της έρευνας αποτελούν οι ανακοινώσεις της «Πρωτοβουλίας για Ελεύθερη Ραδιοφωνία και Τηλεόραση. Κανάλι 15», τα πρωτοσέλιδα του τύπου¹, συνεντεύξεις, δηλώσεις κυβερνητικών αξιωματούχων, πρακτικά της Βουλής, πρακτικά ειδικών συνεδρίων, καθώς και η σχετική βιβλιογραφία.

2. ΑΞΟΝΕΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ

Η σημασία της λεγόμενης «απελευθέρωσης» των ραδιοηλεκτρονικών μέσων, η οποία καταγράφηκε ως ιδεολογική και πολιτική ήττα της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, θα διερευνηθεί σε πολιτικό, ιδεολογικό, κοινωνικό, νομικό-θεσμικό και οικονομικό επίπεδο, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν πράγματι η συγκεκριμένη αντιπαράθεση, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα, είχε νικητές και ηττημένους (Παπαθανασόπουλος, 1993: 242). Επιπλέον, θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τη

¹ Τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων καλύπτουν και περιγράφουν την πολιτική αντιπαράθεση σχετικά με τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα. Εκτός από τον πολιτικό τους προσανατολισμό, καλούνται ακόμα να λάβουν υπόψη και την ενδεχόμενη εμπλοκή των εκδοτών τους στην αγορά των ΜΜΕ που θα προκύψει. Με βάση αυτή τη διπλή, πολιτική και οικονομική, εμπλοκή, η στάση τους, όπως καθρεφτίζεται είτε σε πρωτοσέλιδα είτε σε ρεπορτάζ, κρίνεται ενδεικτική των προθέσεων των εκδοτών τους.

στάση και το ρόλο των κομμάτων μέσα από τις δηλώσεις και τις ανακοινώσεις των στελεχών τους, καθώς και τη ρητορική των «πιονέρων της ελεύθερης ραδιοφωνίας». Θα μελετήσουμε, ακόμα, το διεκδικητικό-«δικαιωματικό» λόγο της «Ομάδας Πρωτοβουλίας», η οποία δήλωνε ότι δρούσε ως εκπρόσωπος της κοινωνίας πολιτών. Θα ορίσουμε το πλαίσιο της ιδεολογικοποίησης της διεκδίκησης για την παύση της κρατικής αποκλειστικότητας στη μετάδοση ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων, τόσο από «ομάδες πρωτοβουλίας πολιτών» όσο και από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Θα εξετάσουμε, επίσης, εάν η συγκεκριμένη τακτική της διεκδίκησης από την κοινωνία πολιτών υπακούει στη διαρκή διαιρετική τομή «Εκσυγχρονισμός/Συντήρηση», ενώ θα επιχειρήσουμε να ελέγξουμε την ταύτιση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων με τους δύο αυτούς πόλους.

Επιπρόσθετο στόχο της μελέτης συνιστά η διερεύνηση των όρων της μετάβασης από το δίπολο «εκσυγχρονισμός – συντήρηση», το οποίο έθεσε η κοινωνία των πολιτών, στο αντίστοιχο «φιλελευθερισμός/κρατισμός», που τέθηκε εκ των υστέρων από τα στελέχη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης της ΝΔ. Σε νομικό-θεσμικό επίπεδο, θα εξετάσουμε τη σημασία που αποκτά το ζήτημα μέσα από τη συνταγματική του ρύθμιση, αλλά και τους φόβους τους οποίους η σημερινή πραγματικότητα επιβεβαίωσε, σχετικά με την ανορθολογικότητα που κυριάρχησε στον συγκεκριμένο χώρο. Τέλος, θα παρακολουθήσουμε σε οικονομικό επίπεδο την πορεία της οικονομικής μεταρρύθμισης της αγοράς των ραδιοτηλεοπτικών παραγωγών και μεταδόσεων, παράλληλα με την πολιτική σημασία της μετάβασης από τη τοπική ραδιοφωνία των ΟΤΑ, που θεσπίστηκε τον Ιανουάριο του 1988, στη ραδιοτηλεόραση των εκδοτών και των επιχειρηματιών του 1989. Τελικός στόχος της μελέτης αποτελεί η ανάδειξη της σημασίας που είχε η άρση της κρατικής αποκλειστικότητας στη ραδιοτηλεόραση για το ελληνικό πολιτικό σύστημα.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Καθώς η παρούσα μελέτη συνιστά μία απόπειρα ανάλυσης του πολιτικά ανταγωνιστικού λόγου που αρθρώθηκε κατά την περίοδο που διερευνούμε, επιλέγουμε μεθοδολογικά την υποβολή του στην εξηγητική πλαισίωση της Θεωρίας Λόγου της σχολής του Essex. Η Θεωρία Λόγου εστιάζει στην ανταγωνιστική και ενδεχομενική φύση του κοινωνικού πεδίου, βασιζόμενη σε θεωρητικές επεξεργασίες των Foucault, Lacan, Derrida και Barthes. Ο David Howarth προσδιορίζει τη θεωρία του λόγου ως «συστατική θεωρία» (Howarth, 2008: 182). Με αυτή την έννοια, την κατανοούμε ταυτόχρονα ως θεωρία, αλλά και ως μία αποτελεσματική μέθοδο ανάλυσης των κοινωνικών φαινομένων και του πολιτικού ανταγωνισμού (Σιώμος, 2018: 78).

Σύμφωνα με τον Howarth, η Θεωρία Λόγου εστιάζει στη διαμόρφωση των πολιτικών ταυτοτήτων και στοχεύει στην ανάλυση ηγεμονικών πρακτικών

που στοχεύουν στην παραγωγή κοινωνικών μύθων και συλλογικών φαντασιακών (Σιώμος, 2018: 78). Κεντρική οντολογική προϋπόθεση της είναι η ιδέα ότι τα κοινωνικά φαινόμενα εξαρτώνται από τάξεις λόγου που συγκροτούν την ταυτότητά τους. Υπό το συγκεκριμένο πρίσμα, κάθε αντικείμενο αποτελεί αντικείμενο λόγου (Σιώμος, 2018: 78). Σε αυτό το λογο-θεωρητικό πλαίσιο, λοιπόν, η έννοια του λόγου αναφέρεται σε συστήματα πρακτικών που έχουν νόημα και διαμορφώνουν ταυτότητες υποκειμένων και αντικειμένων (Laclau & Mouffe, 2001 [1985]: 105-114; Howarth & Stavrakakis, 2000: 3-4).

Υπάρχουν τέσσερις έννοιες που ανήκουν στο βασικό κορμό της Θεωρίας Λόγου της σχολής του Essex, αυτές της συνάρθρωσης, του λόγου, των στοιχείων και των στιγμών:

«[...] θα αποκαλέσουμε συνάρθρωση κάθε πρακτική που θεμελιώνει μια σχέση ανάμεσα σε στοιχεία, τέτοια που η ταυτότητά τους τροποποιείται ως αποτέλεσμα της πρακτικής της συνάρθρωσης. Τη δομημένη ολότητα που προκύπτει από την πρακτική της άρθρωσης θα την ονομάσουμε λόγο. Εφόσον, στο πλαίσιο ενός λόγου, εμφανιστούν διαφορικές θέσεις, αυτές θα τις αποκαλέσουμε στιγμές. Αντιθέτως, θα ονομάσουμε στοιχείο κάθε διαφορά που δεν αρθρώνεται στον λόγο» (Laclau & Mouffe, 2001 [1985]: 105).

Τα συστήματα νοηματοδότησης, εντούτοις, ενέχουν μια ενδεχομενική διάσταση η οποία, ωστόσο, αποδέχεται παράλληλα τις μερικές καθηλώσεις του νοήματος, οδηγώντας σε ένα παράδοξο. Η απάντηση σε αυτό το παράδοξο έρχεται με την έννοια του κομβικού σημείου (Howarth & Stavrakakis, 2000: 7-8). Σε αυτό το πλαίσιο, η λογοθεωρητική ανάλυση σκοπεύει στην αναζήτηση των κενών σημαινόντων γύρω από τα οποία αρθρώνεται ο πολιτικός λόγος. Σημαίνοντα τα οποία σχετίζονται με κομβικά σημεία καθίστανται κενά. Η κενότητα τους όμως δεν σημαίνει απουσία νοήματος, αλλά πληθωρισμό νοήματος που μπορεί να σχετιστεί με μεγάλο πλήθος ταυτοτήτων. Αυτή η κενότητα συνιστά προϋπόθεσή για ηγεμονία στο πολιτικό πεδίο (Howarth & Stavrakakis, 2000: 8-9). Η έννοια του μετέωρου σημαίνοντος προσδιορίζει το εύρος των διαθέσιμων στοιχείων, πριν εκείνα καθηλωθούν σε ένα νόημα και καταστούν κομβικά σημαίνοντα της αναδυόμενης ηγεμονικής δομής λόγου (Σιώμος 2018: 80).

Στον «αγώνα» κατά της πλήρους απροσδιοριστίας του νοήματος εντάσσονται οι λογικές της διαφοράς και της ισοδυναμίας. (Howarth & Stavrakakis, 2000: 10): «ένα σχέδιο που επιστρατεύει τη λογική της ισοδυναμίας επιδιώκει να διχάσει τον κοινωνικό χώρο, συμπυκνώνοντας νοήματα γύρω από δύο ανταγωνιστικούς πόλους» (Howarth & Stavrakakis, 2000: 11).

Στη Λογοθεωρητική Ανάλυση λόγου, η έννοια της ηγεμονίας είναι κεντρική από κοινού με το μύθο και το φαντασιακό (Howarth & Stavrakakis, 2000: 15). Σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι μια νέα αντικειμενικότητα έχει διαμορφωθεί μέσω της ανασυνάρθρωσης εξαρθρωμένων στοιχείων, τότε προσδιορίζεται με την κατηγορία του μύθου (π.χ. ο μύθος της απελευθέρωσης εν προκειμένω)

(Howarth & Stavrakakis, 2000: 14-16; Howarth, 2008: 158).

Με βάση τις παραπάνω μεθοδολογικές προϋποθέσεις, θα επιχειρήσουμε να μελετήσουμε τη διετία 1987-1989 και το αίτημα της «απελευθέρωσης» ως σημαίνον, αφού ξεδιπλώσουμε το χρονικό των γεγονότων και τους λόγους που αρθρώθηκαν στη διάρκεια της.

4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΙΕΣΤΙΚΟ ΑΙΤΗΜΑ ΤΟΥ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

4.1. Μια ιστορική αναδρομή

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80, η ραδιοτηλεόραση στην Ελλάδα υπήρξε κρατική. Παράλληλα, τη συγκεκριμένη περίοδο κυριαρχεί η γνωστή «φιγούρα» του ραδιοπειρατή που χρησιμοποιούσε αυτοσχέδιους ραδιοφωνικούς πομπούς, προκειμένου να εκπέμψει λίγες ώρες της ημέρας μουσική και αφιερώσεις ή παράνομα διαφημιστικά μηνύματα για ταβέρνες και παραθαλάσσια οικόπεδα. Η περίπτωση της Πρωτοβουλίας για Ελεύθερη Ραδιοφωνία και Τηλεόραση «Κανάλι 15», το 1985, αλλάζει αυτό το στερεότυπο. Πρόκειται για μια ομάδα πολιτών που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν διαμορφωτές γνώμης (*opinion leaders*, *opinion makers* ή *influencers*), μεταξύ των οποίων υπάρχουν δημοσιογράφοι, καθηγητές πανεπιστημίου, λογοτέχνες, καλλιτέχνες, κ.α. Ηγετική φυσιογνωμία της ομάδας υπήρξε ο Ρούσσος Κούνδουρος, γιατρός, ενεργό μέλος της αντίστασης και σκηνοθέτης του ελληνικού κινηματογράφου. Ανάμεσα στα μέλη της Πρωτοβουλίας βρίσκεται ο δημοσιογράφος Γιάννης Λάμπας, προσωπικός φίλος του Καραμανλή και του Κούνδουρου από την εποχή της εξορίας στο Παρίσι και πρώτος διευθυντής της ΕΙΡΤ, καθώς και οι καθηγητές Γιανναράς, Κουμάντος, Πεπελάσης, Νικολόπουλος, Τάσιος, Ζουράρις, οι δημοσιογράφοι Κούλογλου, Κοσώνας, Τσουκαλά, Τζανετάκος, κ.α. Το «Κανάλι 15» εκπέμπει για πρώτη φορά καλύπτοντας τις εκλογές του 1985, ενώ βγαίνει ξανά στον αέρα το Μάρτιο του 1986, μέχρι την κατάσχεση του πομπού του στις 30 Ιουνίου του 1986 και τη συνακόλουθη σύλληψη των πρωτεργατών του. Με αφορμή τις συγκεκριμένες συλλήψεις, το θέμα της «απελευθέρωσης» της Ρ/Τ, τίθεται επιτακτικά πια στην πολιτική ατζέντα.

Μικρότερες αλλά αξιοσημείωτες προσπάθειες είχαν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν από το περιοδικό «ΑΝΤΙ», χωρίς ωστόσο ανάλογα αποτελέσματα με αυτά της «Πρωτοβουλίας-Κανάλι 15». Την ίδια εποχή, στη Θεσσαλονίκη, καταφθάνουν τα ραδιογωνιόμετρα του Υπουργείου Συγκοινωνιών, και σταθμεύουν στην αυλή του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης. Η Θεσσαλονίκη τότε διαθέτει 5-6 συλλογικά ραδιοφωνικά εγχειρήματα, στελεχωμένα από φοιτητές και λάτρεις της μουσικής, με 24ωρο πρόγραμμα (π.χ. Μουσικός Διάυλος, Ράδιο Θεσσαλονίκη, 16 ώρες Θεσσαλονίκη, Κοσμοράδιο, κ.α.). Οι συγκεκριμένες συλλογικές ραδιοφωνικές

προσπάθειες απευθύνονται στη νεολαία, ενώ, παρά την παράνομη εκπομπή τους, συγκεντρώνουν το πιο δυναμικό μέρος του κοινού της πόλης. Οι ραδιοπειρατές, παρότι γνωρίζουν τις επικείμενες συλλήψεις, δεν σταματούν τις εκπομπές, με αποτέλεσμα να συλληφθούν οι εκφωνητές του «Ράδιο Θεσσαλονίκη». Την ενέργεια αυτή διαδέχεται συγκέντρωση 3.000 ακροατών των «πειρατικών», τότε, ραδιοφώνων έξω από το αστυνομικό τμήμα της Αλ. Σβώλου, φωνάζοντας συνθήματα ενάντια στη «Χούντα του ΠΑΣΟΚ». Κατά την εκδίκαση του αυτόφωρου για τους συλληφθέντες, μάρτυρας υπεράσπισης είναι ο Υφυπουργός Πολιτισμού, Γιώργος Παπανδρέου, και η Υπουργός Πολιτισμού, Μελίνα Μερκούρη. Το θέμα της μη κρατικής ραδιοφωνίας (και κατ' επέκταση τηλεόρασης) συζητιέται πλέον εντονότερα σε όλη την επικράτεια. (Ρουμελιώτης, 1991: 161-163).

4.2. Η κορύφωση του αιτήματος

Το Μάρτη του 1986, το «Κανάλι 15» είναι στον αέρα. Οι συντελεστές της «Ομάδας Πρωτοβουλίας για την Ελεύθερη Ραδιοφωνία», με πρωτεργάτη το Ρούσσο Κούνδουρο, προβαίνουν την υλοποίηση των διακηρύξεών τους, με τον καθηγητή της Νομικής, Φαίδωνα Βεγλερή, να κάνει λόγο για το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της ελεύθερης επικοινωνίας. Εκφωνητής είναι ο Αλέξανδρος Γιώτης, από το σπίτι του οποίου εκπέμπει ο σταθμός. Μια ώρα αργότερα, ο εισαγγελέας Αθανασίου μεταβαίνει στο σπίτι του τελευταίου. Ο τεχνικός του Υπουργείου Συγκοινωνιών επιχειρεί να αποσυνδέσει τον πομπό, με τον Αλέξανδρο Γιώτη να τον εμποδίζει και την εκπομπή να συνεχίζεται, τελικά, παρουσία του εισαγγελέα. Ο εισαγγελέας απομακρύνεται και από τα ερτζιανά ακούγεται: «Εδώ Κανάλι 15 στα FM. Το σύνθημά μας από δω και μπρος είναι: Εκπομπή δεν γίνεται χωρίς τον Αρκουδέα. Θα συνεχίσουμε παρά την όποια αντίδραση...» (Ρουμελιώτης, 1991: 262-263).

Τους επόμενους μήνες, το ζήτημα της μη-κρατικής/ελεύθερης ραδιοφωνίας εξακολουθεί να κυριαρχεί στην πολιτική ατζέντα. Στις 30 Ιουνίου του 1986, το «Κανάλι 15» σιγεί, τα μηχανήματα κατάσχονται, δεκαεπτά πολίτες συλλαμβάνονται και διώκονται ποινικά, μεταξύ των οποίων ο Ρούσσο Κούνδουρος, ο Κώστας Ταχτσής, ο Γιάννης Τζαννετάκος, ο Φαίδων Βεγλερής, ο Λεωνίδας Κόσκος, ο Αλέξανδρος Γιώτης, ο Στέλιος Κούλογλου, ο Περικλής Βασιλόπουλος, ο Άκης Κοσώνας, ο Ευάγγελος Αραμπατζής, η Μπήλιω Τσουκαλά, ο Τηλέμαχος Μαράτος, ο Σπύρος Μάνδρος και ο Λευτέρης Κουσουλής.

4.3. Τα πρωτοσέλιδα του Τύπου

Για δύο μέρες, την 1η και 2η Ιουλίου 1986, οι εφημερίδες καλύπτουν τις συλλήψεις των μελών της «Ομάδας Πρωτοβουλίας», υπακούοντας στα κομματικά τους ερείσματα. Οι εφημερίδες που ιδεολογικά ανήκουν στον συντηρητικό χώρο και υποστηρίζουν το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης καταγγέλλουν τον αυταρχισμό του ΠΑΣΟΚ και υπερασπίζονται το δικαίωμα στην «ελεύθερη

ραδιοφωνία». Οι αντίστοιχες εφημερίδες, που ιδεολογικά ανήκουν στο χώρο του Κέντρου και υποστηρίζουν την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, υιοθετούν με τη σειρά τους τις αιτιάσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου για ανίερες «αναρχοφιλελεύθερες» ή «δεξιοαριστερές» συμμαχίες, οι οποίες σκοπεύουν στην άλωση της λαϊκής κυριαρχίας στην ενημέρωση και την παραχώρησή της σε ιδιωτικά συμφέροντα. Τέλος, ο ευρύτερα αριστερός τύπος τηρεί στάση παρατηρητή, αναγνωρίζοντας τη δικαιωματική βάση της διεκδίκησης της «Ομάδας Πρωτοβουλίας». Το κομματικό όργανο του ΚΚΕ, ο «Ριζοσπάστης», ακολουθώντας τη στάση του κόμματος, το οποίο αργότερα αποκτά δύο ραδιοφωνικούς σταθμούς και έναν τηλεοπτικό, δεν φιλοξενεί καν το θέμα στο πρωτοσέλιδό του.

4.3.1 Οι εφημερίδες του συντηρητικού χώρου

Οι ιδεολογικά συντηρητικές και πολιτικά υποστηρικτικές προς τη Δεξιά εφημερίδες, που υποστηρίζουν τους συλληφθέντες, αντιμετωπίζουν τη στάση του ΠΑΣΟΚ ως δείγμα της αυταρχικής και καθεστωτικής του νοοτροπίας, κάνοντας λόγο για «ελεύθερη ραδιοφωνία» και κατασταλτική νοοτροπία εκ μέρους της κυβέρνησης, με πλέον χαρακτηριστικά τα πρωτοσέλιδα της Καθημερινής. Η τελευταία, την 1η Ιουλίου, μεταξύ άλλων αναφέρει πως: «η δημοκρατία του ΠΑΣΟΚ δεν αντέχει αντίλογο»², ενώ το φύλλο της 2ας Ιουλίου χαρακτηρίζει «κωμικές» τις δικαιολογίες της κυβέρνησης για την επέμβαση στο «Κανάλι 15», η οποία επικαλούνταν «περίεργες συμμαχίες» και «ειδικά συμφέροντα»³. Στο ίδιο πρωτοσέλιδο φιλοξενείται, ακόμα, η κεντρική αντίδραση της ΝΔ που κάνει λόγο για «εκφασισμό της δημόσιας ζωής», ενώ στο ίδιο μοτίβο η Μεσημβρινή μιλά για «εισαγγελικό φίμωτρο», σημειώνοντας: «Μονοπώλιο του ΠΑΣΟΚ θέλουν την τηλεόραση»⁴. Η Ακρόπολις, με τη σειρά της, αναφέρει την έφοδο της αστυνομίας στο «ελεύθερο» «Κανάλι 15»⁵, ενώ την επομένη προαναγγέλλει πως «θα λειτουργήσει και πάλι το Κανάλι 15», καθώς «έγινε η αρχή για μια ελεύθερη τηλεόραση»⁶. Η Βραδυνή προεξοφλεί πως, παρά την επέμβαση, «δε θα σιγήσει η ελεύθερη φωνή του Καναλιού 15»⁷, ευθυγραμμιζόμενη με την Απογευματινή, η οποία τονίζει πως «δε μας φιμώνουν εισαγγελείς και ασφάλεια»⁸, αλλά και με τον Ελεύθερο Τύπο, ο οποίος δηλώνει ότι «θα συνεχίσουμε τον αγώνα μας, δεν θα κάνουμε πίσω»⁹.

4.3.2. Οι εφημερίδες του πολιτικού Κέντρου

Οι ιδεολογικοπολιτικά κεντρώες εφημερίδες που υποστηρίζουν την κυβέρνηση,

² Καθημερινή (1986, Ιούλιος 1)

³ Καθημερινή (1986, Ιούλιος 2)

⁴ Μεσημβρινή (1986, Ιούλιος)

⁵ Ακρόπολις (1986, Ιούλιος 1)

⁶ Ακρόπολις (1986, Ιούλιος 2)

⁷ Βραδυνή (1986, Ιούλιος)

⁸ Απογευματινή (1986, Ιούλιος)

⁹ Ελεύθερος Τύπος (1986, Ιούλιος)

τις ίδιες μέρες, εντοπίζουν περίεργες συμμαχίες και συνωμοσίες. Ο Δημοκρατικός Λόγος θριαμβολογεί, αναφέροντας πως «τσακίσθηκε η πρόκληση»¹⁰, πίσω από τη σύμπραξη των πολιτών βλέπει «αναρχοφιλελεύθερο αντιΠΑΣΟΚ μέτωπο για αναβίωση του δεξιού μονόλογου», ενώ την επομένη αποκαλύπτει: «ιδιωτικά συμφέροντα πίσω από το 'Κανάλι 15'»¹¹. Η Αυριανή, εμμένοντας στο γνωστό της ύφος, συνεχίζει συνωμοσιολογικά διερωτώμενη: «Πού είσαι ρε Καραμανλή να σπάσεις μερικούς στο ξύλο; Μπας και βάλουν μυαλό οι διάφοροι δεξιοαριστεροί που πάνε πάλι να πάρουν τον τόπο στο λαιμό τους»¹². Τα Νέα, με τη σειρά τους, σημειώνουν για το θέμα: «Παραβιάζουν δικούς τους νόμους!»¹³.

4.3.3 Οι εφημερίδες της Αριστεράς

Οι εφημερίδες της ευρύτερης Αριστεράς τηρούν μια ανεκτική στάση, με την Αυγή να σημειώνει την 1η Ιουλίου πως «το Κανάλι 15 κράτησε μόνο 30'»¹⁴ και την επόμενη μέρα να αναφέρει τη «δριμύτατη επίθεση ενάντια στο Κανάλι 15 με δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου»¹⁵. Η Πρώτη τηρεί ουδέτερη στάση τις δύο μέρες της κρίσης, κάνοντας λόγο για «εισβολή και μηνύσεις στο Κανάλι 15»¹⁶ και «κόντρα για το Κανάλι 15. Δηλώσεις υπέρ της κρατικής ραδιοτηλεόρασης του κυβερνητικού Εκπροσώπου και απάντηση της ΝΔ»¹⁷. Η Ελευθεροτυπία της 1ης Ιουλίου τονίζει διακριτικά τον κατασταλτικό ρόλο της δικαιοσύνης αναφέροντας πως «εισαγγελέας ξήλωσε το Κανάλι 15»¹⁸, για να «προφητεύσει» την επομένη: «Θα γεμίσει η Ελλάδα κανάλια 15»¹⁹.

Η δίκη των συλληφθέντων θα πραγματοποιηθεί μετά από δύο χρόνια, στις 18 Ιανουαρίου του 1988, και οι κατηγορούμενοι θα αθωωθούν. Μια εβδομάδα αργότερα, η κυβέρνηση προβαίνει στις νομοθετικές ρυθμίσεις για την άρση του κρατικού μονοπωλίου στη ραδιοτηλεόραση, με την ψήφιση του προεδρικού διατάγματος 25/88 (Ρουμελιώτης, 1991: 262-63).

4.4. Η ιδεολογική φυσιογνωμία της «Ομάδας Πρωτοβουλίας» και η απάντηση της κυβέρνησης

Στο κείμενο²⁰ με τις αρχές και τους στόχους της «Ομάδας Πρωτοβουλίας για Ελεύθερη Ραδιοφωνία Τηλεόραση. Κανάλι 15» που διανεμήθηκε και φιλοξενήθηκε στον Τύπο, τα μέλη της ξεκαθαρίζουν πως αποτελούν «πολίτες

¹⁰ Δημοκρατικός Λόγος (1986, Ιούλιος 1)

¹¹ Δημοκρατικός Λόγος (1986, Ιούλιος 2)

¹² Αυριανή (1986, Ιούλιος)

¹³ Τα Νέα (1986, Ιούλιος)

¹⁴ Αυγή (1986, Ιούλιος 1)

¹⁵ Αυγή (1986, Ιούλιος 2)

¹⁶ Πρώτη (1986, Ιούλιος 1)

¹⁷ Πρώτη (1986, Ιούλιος 2)

¹⁸ Ελευθεροτυπία (1986, Ιούλιος 1)

¹⁹ Ελευθεροτυπία (1986, Ιούλιος 2)

²⁰ The Press Project. (2011). Κανάλι 15, η αρχή. <https://thepressproject.gr/kanali-15-i-archi/>. Τελευταία ανάκτηση στις 08/04/2022.

με διαφορετικούς επιστημονικούς και επαγγελματικούς προσανατολισμούς και με διαφορετικές πολιτικές και ιδεολογικές τοποθετήσεις...», δηλώνοντας πως «η ομάδα δεν εξαρτάται ούτε και συνδέεται με κόμματα ή πολιτικές παρατάξεις». Στο ίδιο, διαπιστώνουν, επιπλέον, πως «τα κρατικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας στην Ελλάδα αποτελούν, κατά κανόνα, προπαγανδιστικά όργανα του κόμματος που βρίσκεται στην κυβέρνηση», με αποτέλεσμα «οι δημοσιογράφοι να αρνούνται ουσιαστικά το λειτούργημά τους. Δεν πληροφορούν, ούτε κρίνουν, ούτε ερευνούν». Ως εκ τούτου, αιτούνται «κριτική πολυφωνία» και όχι απλώς «διαδοχική παράθεση κομματικών απόψεων», θεωρώντας μάλιστα «αναφαιρέτο δικαίωμα των πολιτών του 20ου αιώνα την ε λ ε ύ θ ε ρ η κυκλοφορία των εικόνων και της πληροφόρησης». Για την επίτευξη του στόχου, ζητούν την «ευθεία νομοθετική κατοχύρωση της ελεύθερης ίδρυσης και λειτουργίας ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών», με βασικό κριτήριο των νομοθετικών ρυθμίσεων «να είναι η κοινωνική λειτουργικότητα της Ελεύθερης Ραδιοφωνίας-Τηλεόρασης και η κατοχύρωση των δικαιωμάτων του Έλληνα πολίτη στην πληροφόρηση». Το κείμενο ολοκληρώνεται ζητώντας «να οριστούν οι προϋποθέσεις για την άσκηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στη ραδιοτηλεόραση».

Ακομμάτιστη αλλά βαθιά πολιτική η «Πρωτοβουλία», με μέλη προερχόμενα από το σύνολο σχεδόν του κομματικού φάσματος, υπενθυμίζει τις διεθνείς συνθήκες κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ζητώντας η Ελλάδα να ακολουθήσει το ευρωπαϊκό και ευρύτερα δυτικό αντίστοιχο παράδειγμα. Με αφορμή δηλαδή το ραδιοτηλεοπτικό πεδίο, τίθεται το ζήτημα της χρονικής ευθυγράμμισης της χώρας με τον αναπτυσσόμενο δυτικό κόσμο, τις αξίες του οποίου οφείλει να υιοθετήσει και να υπηρετήσει, αν θέλει πράγματι να ανήκει στη Δύση. Ο παράγοντας του «κοινού χρόνου» εισέρχεται, έτσι, στην πολιτική ζωή του τόπου και ένα τμήμα της κοινωνίας πολιτών αιτείται από το πολιτικό σύστημα τον κοινωνικό και πολιτικό εκσυγχρονισμό της χώρας.

Η διαιρετική τομή «εκσυγχρονισμός – παράδοση» έχει πλέον τεθεί στον δημόσιο διάλογο για τη μη κρατική ραδιοτηλεόραση, παρά τις προσπάθειες του ΠΑΣΟΚ και του φιλοκυβερνητικού τύπου να την αμφισβητήσει. Η «Πρωτοβουλία» καταλαμβάνει, με αυτόν τον τρόπο, τον εκσυγχρονιστικό πόλο, παραδίδοντας αυτοδικαίως τον αναχρονιστικό-συντηρητικό σε όσους αντισταθούν. Ο διεκδικητικός τους λόγος είναι δικαιωματικός, καθώς αναφέρουν πως «είμαστε βέβαιοι ότι ασκούμε κατοχυρωμένο δικαίωμά μας, τόσο από την ελληνική νομοθεσία, όσο και τις διεθνείς συμβάσεις (Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Συνθήκη ΕΟΚ, κ.λπ.)», δίχως να αφήνουν περιθώρια για διαφορετικό ορισμό του δικαίου εκ μέρους της κυβέρνησης. Βασική μέριμνα της «Ομάδας Πρωτοβουλίας», όπως άλλωστε φαίνεται από την αρχή του κειμένου της, «αποτελεί η τήρηση του ακομμάτιστου χαρακτήρα της διεκδίκησης, ο οποίος διαπερνά ολόκληρο το πολιτικό φάσμα, λαμβάνοντας δε υπόψη ότι όλα τα μέλη διαθέτουν ισχυρές και δηλωμένες κομματικές αναφορές. Τίθεται ως διακύβευμα

το ανθρώπινο δικαίωμα της ελευθερίας της διακίνησης πληροφοριών και εικόνων, ενώ στο αντίστοιχο ιδεολογικό, το ζήτημα του κοινωνικού συγχρονισμού της Ελλάδας με τη Δύση στην οποία ανήκει».

Η δήλωση του τότε κυβερνητικού εκπροσώπου, Μιλτιάδη Παπαϊωάννου, στα Νέα, την πρώτη μέρα λειτουργίας του «Καναλιού 15», υπήρξε ενδεικτική της επακόλουθης στάσης του ΠΑΣΟΚ: «Δεν πιστεύω ότι θα λειτουργήσει το Κανάλι 15»²¹. Την επόμενη μέρα δήλωνε επιπρόσθετα στην Αυγή²²:

«Η σύνθεση της ομάδας είναι απαράδεκτη. Συνυπάρχουν οι εμπνευστές του κινήματος της κατσαρόλας στη χώρα μας μαζί με κάποιους που αγωνίζονται για κάποιες άλλες αρχές, για κάποια άλλη ιδεολογία. Θα τηρηθεί απαρέγκλιτα και χωρίς καμία συζήτηση και 'διαπραγμάτευση' ο νόμος που δεν επιτρέπει τη λειτουργία ιδιωτικών ραδιοφωνικών σταθμών. Η τήρηση των νόμων αποτελεί υποχρέωση της πολιτείας και χωρίς το σεβασμό προς τους νόμους δεν μπορεί να λειτουργήσει η δημοκρατία. Η «Πρωτοβουλία» με ανακοίνωσή της ανταπάντησε: «Το κανάλι 15 είναι έξω από κάθε κομματική θέση. Αμφισβητούμε τη συνταγματικότητα των νόμων 1244/72 και 230/75 που απαγορεύουν την ελεύθερη ραδιοφωνία... διαφωνούμε στη βάση του θέματος που λέει ότι η τηλεόραση είναι όργανο της κρατικής εξουσίας» (Ρουμελιώτης, 1991: 263).

5. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥΣ

5.1. Η αντίδραση του ΠΑΣΟΚ και η «καθεστωτικοποίησή» του

Το ΠΑΣΟΚ, από το 1985, οπότε και εκφράζεται έντονα το αίτημα για μη κρατική ραδιοτηλεόραση, αδυνατεί να αντικρίσει τη βάση στην οποία πραγματοποιείται η διεκδίκηση, στο δίπολο, δηλαδή, «εκσυγχρονισμός – συντήρηση». Αποτέλεσμα της προαναφερθείσας αδυναμίας είναι η ταύτιση με τον αντι-εκσυγχρονιστικό πόλο και η περαιτέρω άμβλυση όσων ριζοσπαστικών χαρακτηριστικών του είχαν απομείνει έπειτα από πέντε χρόνια κυβερνητικής θητείας. Επιπλέον, ο λόγος του κυβερνητικού εκπροσώπου που αναφέρεται στην τήρηση των νόμων, καθώς και η προσπάθεια δαιμονοποίησης και ενοχοποίησης όσων αιτούνται μη κρατική ραδιοτηλεόραση, τοποθετεί το ΠΑΣΟΚ στον υπερασπιστικό πόλο της υφιστάμενης κατάστασης, και κατ' επέκταση του κατεστημένου. Με τη συγκεκριμένη επιλογή, το κόμμα από δύναμη διεκδίκησης της «αλλαγής» της ελληνικής κοινωνίας μεταβάλλεται σε δύναμη «διαφύλαξης της τάξης και του συστήματος», κάτι που αργότερα μετονομάζεται σε «σύστημα ΠΑΣΟΚ».

²¹ Τα Νέα (1986, Ιούλιος 2)

²² Αυγή (1986, Ιούλιος 2)

Ανομοιογένεια απόψεων, εντούτοις, υπήρξε και εσωκομματικά, με «πρώτο και καλύτερο» το γιό του πρωθυπουργού και τότε υφυπουργού Πολιτισμού, Γιώργο Παπανδρέου, να μην τηρεί ποτέ την επίσημη γραμμή που εκφράζεται από τον Υπουργό Προεδρίας, Α. Τσοχατζόπουλο, σύμφωνα με την οποία «η ιδιωτική ραδιοφωνία «εναντιώνεται στην ιδεολογία του ΠΑΣΟΚ και αποτελεί αίτημα καπιταλιστικών, αναχρονιστικών και συντηρητικών κέντρων». Ο Γιώργος Παπανδρέου, μάλιστα, όταν παραχωρεί συνέντευξη για την ανάγκη ύπαρξης της μη κρατικής ραδιοφωνίας, σε ομάδα νέων δημοσιογράφων που κάνουν εκπομπή στο κρατικό κανάλι, χρησιμοποιεί τον όρο «απελευθέρωση» και την υπερασπίζεται με εκσυγχρονιστικό και δικαιωματικό λόγο, δηλώνοντας μεταξύ άλλων: «Πρώτα από όλα πιστεύω ότι η Ελεύθερη Ραδιοφωνία έχει σημαντικό ρόλο να παίξει σε μια δημοκρατική κοινωνία. Γιατί ακριβώς μέσα από αυτήν εκφράζονται οι απόψεις, οι τάσεις, οι σκέψεις...». Η στάση του αυτή θα τιμηθεί το 1988 από το Ίδρυμα Μπότση για την προαγωγή της Δημοσιογραφίας (Ρουμελιώτης, 1991: 262).

5.2. Η στάση της ΝΔ και το δίπολο «Ιδιωτικοποίηση – Κρατισμός»

Ελλείψει πολιτικής διορατικότητας, το ΠΑΣΟΚ επέτρεψε στη ΝΔ να μετατοπίσει την ιδεολογική βάση της διεκδίκησης από το εκσυγχρονιστικό αίτημα στο αντίστοιχο αίτημα για φιλελευθεροποίηση της ελληνικής κοινωνίας, ένα ιδεολογικό πεδίο προνομιακό για τη ΝΔ, το οποίο μάλιστα λόγω της πτώσης του τείχους του Βερολίνου το 1989, έμοιαζε πλέον και ιστορικά δικαιωμένο. Τα στελέχη ΟΤΑ της ΝΔ που εμπλέκονται στη διαμάχη υιοθετούν το δικαιωματικό λόγο της «Πρωτοβουλίας» και τον ενισχύουν σε συμβολικό και ιδεολογικό επίπεδο με νεοφιλελεύθερη ρητορεία, η οποία μάχεται οποιονδήποτε κρατισμό, θέτοντας έτσι μια νέα διαιρετική τομή, εκείνη της «φιλελευθεροποίησης – κρατισμού».

Το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται ανέτοιμο να αρθρώσει πειστικά επιχειρήματα που να δικαιολογούν την εμμονή του στον κρατισμό, δίχως έγκαιρη προετοιμασία και άμεση συγκρότηση εναλλακτικής λύσης της τοπικής ραδιοφωνίας με πρωταγωνιστές τους ΟΤΑ. Τα αργοπορημένα πολιτικά αντανάκλαστικά αντανάκλωνται στο γεγονός πως, ενώ ο νόμος που είχε ψηφιστεί για την ΕΡΤ ΑΕ το 1986 προέβλεπε την, κάτω από ορισμένες συνθήκες, παραχώρηση του δικαιώματος ραδιοφωνικής εκπομπής σε ΟΤΑ, και μολονότι αυτό είχε ήδη συμβεί σε κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις ανά την Ελλάδα πολύ πριν το 1986, εν τέλει δεν κατάφερε να αξιοποιήσει τη συγκεκριμένη πρόβλεψη, ούτε και επέλεξε να αναδείξει πως οι διεκδικητές της μη κρατικής ραδιοτηλεόρασης μπορεί και να παραβιάζουν «ανοικτές θύρες». Με την εν λόγω στάση του μοιάζει, αντίθετα, να υποκύπτει τελικά στις διεκδικήσεις των δημάρχων της Νέας Δημοκρατίας, Αθηνών-Πειραιά-Θεσσαλονίκης, και να «σύρεται» προς τη λύση της Τοπικής Ραδιοφωνίας.

Ενδεικτικό για το κλίμα της εποχής είναι το κύριο άρθρο της εφημερίδας Τα Νέα, την Τρίτη 1 Ιουλίου 1986, με αφορμή τις συλλήψεις στο «Κανάλι 15», που

σημείωνε προφητικά:

«Η απόπειρα λειτουργίας αυτής της 'ανεξάρτητης' ραδιοφωνίας έχει σαν διαφανέστατο προορισμό να αποτελέσει ένα πρώτο βήμα προς τη δημιουργία ιδιωτικών καναλιών ραδιοφωνίας και τηλεόρασης. Που θα 'ναι μεν 'ανεξάρτητα' από την εκάστοτε κυβέρνηση όχι όμως κι από τα οικονομικά συμφέροντα, τα οποία, σε αντίθεση με την κυβέρνηση, κανείς δεν θα ελέγχει. Γιατί πίσω από τα ωραία λόγια και τις διακηρύξεις αρχών, κρύβεται η επιδίωξη που επίμονα, δέκα τώρα χρόνια, προωθείται, για να πειστεί το κράτος να εκχωρήσει σε ορισμένους ιδιώτες- που εκπροσωπούν συγκεκριμένους οικονομικούς ομίλους- άδεια λειτουργίας ιδιωτικού δικτύου τηλεόρασης»²³.

5.3. Η φιλελεύθερη ηγεμονία και η Αριστερά σε ρόλο παρατηρητή

Η παγκόσμια συγκυρία χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία του λεγόμενου νεοφιλελευθερισμού και την ομολογία ανάγκης εκσυγχρονισμού και μεγαλύτερης φιλελευθεροποίησης των κοινωνιών. Σε ιδεολογικό επίπεδο, τη διετία '87-'89 κυριαρχούν οι αναθεωρημένες νεοφιλελεύθερες απόψεις στις οποίες η ρητορεία περί δικαιωμάτων, ελευθερίας και επιτρεπτικότητας κυριαρχούν, απογυμνώνουν από επιχειρήματα κάθε κρατισμό (όπως αυτόν του ΠΑΣΟΚ), ενώ χρησιμοποιούνται εμφιατικά από τη Νέα Δημοκρατία.

Η αξιωματική αντιπολίτευση αντιμετώπισε την «Ελεύθερη Ραδιοφωνία» (και το 1989, επί κυβέρνησής της, την «Ελεύθερη Τηλεόραση») ως ιδεολογικό πρόταγμα που συμπυκνώνει το φιλελεύθερο αίτημα για ελευθερία στην έκφραση, πέρα από το στενό παρεμβατισμό των δημόσιων μέσων ενημέρωσης. Στη ΝΔ, στο μεταξύ, έχουν επικρατήσει οι νεοφιλελεύθερες απόψεις του αρχηγού Κ. Μητσοτάκη και οι τρεις εκλεγμένοι δήμαρχοι της, σε Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη (Εβερτ, Ανδριανόπουλος και Κούβελας, αντίστοιχα), ιδεολογικοποιούν και συμβολοποιούν τη διεκδίκηση τους για ελεύθερη ραδιοφωνία και τηλεόραση, αποδίδοντάς της σαφή χαρακτηριστικά ιδεολογικής μάχης. Ανάλογα, κινητοποιούν τους οπαδούς τους σε κινήσεις υπεράσπισης της ελεύθερης έκφρασης, με ανθρώπινες αλυσίδες γύρω από τις υπό κατάσχεση κεραιές των παράνομων ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών πομπών τους, το Δεκέμβριο του 1987 (Ρουμελιώτης, 1991: 268).

Για τους δημάρχους της ΝΔ, η αντιπαράθεση εντοπιζόταν ουσιαστικά στο δίπολο μεταξύ ελευθερίας και κρατισμού, και όχι μεταξύ ιδιωτικής και κρατικής πρωτοβουλίας. Ως εκ τούτου, στην πρώτη φάση δεν μιλούσαν εξ ονόματος των ιδιωτών, αλλά των δημοτών τους και των τοπικών αυτοδιοικούμενων κοινωνιών. Οι οπαδοί τους, μέσα από τη κινητοποίηση και την υπεράσπιση των κεραιών, νιώθουν ότι υπερασπίζονται τις αξίες της ελευθερίας του ατόμου ενάντια στον παρεμβατισμό, νιώθουν, με άλλα λόγια, πως υπάρχει κάτι για το οποίο αξίζει να

²³ Τα Νέα (1986, Ιούλιος 1)

βγουν στους δρόμους και να παλέψουν, κάτι που κάνει το ταυτισμένο με τους εισαγγελείς και την καταστολή ΠΑΣΟΚ να μοιάζει εξαιρετικά απομονωμένο από την κοινωνία και τον κινηματικό του χαρακτήρα.

Η τότε ενωμένη Αριστερά που υπήρξε αμήχανη και σε μεγάλο βαθμό σαστισμένη, ενδεχομένως διότι έχασε την πρωτοβουλία των κινήσεων, παρακολούθησε τις εξελίξεις και φρόντισε να διευρύνει τον εκδοτικό της χώρο, πέραν του Ριζοσπάστη και της Αυγής, στα ηλεκτρονικά μέσα «902fm» στην Αθήνα, «904fm» στη Θεσσαλονίκη και την «902 τηλεόραση». Το ΚΚΕ, κατά τις εκλογές του 1985, είχε λειτουργήσει παράνομο ραδιοφωνικό σταθμό, χωρίς εντούτοις να συνεχίσει τη συγκεκριμένη διεκδίκηση καθιστώντας την ιδεολογική. Χαρακτηριστικό, άλλωστε, αποτελεί το γεγονός πως, τον Μάρτιο του 1986, όλες οι πολιτικές νεολαίες, συμπεριλαμβανομένης και του ΠΑΣΟΚ, με αφορμή την υπόθεση του «Καναλιού 15», τοποθετούνται υπέρ της ελεύθερης ραδιοφωνίας, με εξαίρεση την ΚΝΕ (Ρουμελιώτης, 1991:268).

5.4. Η πολιτική υστέρηση του ΠΑΣΟΚ που δεν πρόλαβε να θέσει τη διάκριση μεταξύ δημόσιας και κρατικής ραδιοτηλεόρασης

Για το ΠΑΣΟΚ, κατά συνέπεια, όπως είναι φανερό, η παύση του κρατικού μονοπωλίου δεν ήταν στις προθέσεις του. Έδινε προτεραιότητα στον εξορθολογισμό της λειτουργίας των κρατικών υπηρεσιών ενημέρωσης, ψηφίζοντας, για το λόγο αυτό, το 1986, το νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας της ΕΡΤ ΑΕ (Zaharopoulos & Paraschos, 1993: 110-12), το οποίο ισχύει μέχρι σήμερα. Η κυβέρνηση άργησε να διαμορφώσει μια σαφή άποψη αναφορικά με το τι τελικά θέλει σχετικά με το θέμα, καθώς και να αρθρώσει την εναλλακτική λύση της Τοπικής Ραδιοφωνίας, δημοτικής ή διαδημοτικής. Φάνηκε, με άλλα λόγια, να σύρεται στην εξέλιξη της μη κρατικής ραδιοφωνίας, υπό την πίεση των ομάδων πρωτοβουλίας και της αντιπολίτευσης, και να ηττάται, εν τέλει, ιδεολογικά και πολιτικά, μολονότι στην πραγματικότητα είχε προβλέψει μια τέτοια εξέλιξη στις ρυθμίσεις για το νόμο της ΕΡΤ Α.Ε. Επιπλέον, δεν κατάφερε να εξηγήσει την ιδεολογική βάση, σύμφωνα με την οποία έλαβε τις αποφάσεις της για τοπική, ανεξάρτητη, και όχι ασύδοτη ελεύθερη ραδιοφωνία. Έμοιαζε, δηλαδή, να λέει «όχι» στην «ελεύθερη» ραδιοφωνία, ενώ στην πραγματικότητα αυτό που αρνούσαν ήταν η βιαστική παραχώρηση ενός σημαντικού πυλώνα της δημόσιας σφαίρας στην ανορθολογικότητα και τους κανόνες της αγοράς.

Οι παλινωδίες είναι πολλές. Στην Ελευθεροτυπία της 13ης Νοεμβρίου 1986, όταν ο Άκης Τσοχατζόπουλος ερωτάται για το ενδεχόμενο να επιτραπεί η μη κρατική ραδιοφωνία, απαντά χαρακτηριστικά: «Αυτό ποτέ. Είναι αντίθετο με την ιδεολογία μας»²⁴. Τον Ιανουάριο του 1988, η κυβέρνηση προχωρά στη νομοθετική ρύθμιση για την τοπική ραδιοφωνία, αποσαφηνίζοντας το πλαίσιο

²⁴ Ελευθεροτυπία (1986, Νοέμβριος 13)

ίδρυσης μη-κρατικών ραδιοφωνικών σταθμών. Στη συνάντηση που διοργανώνει στις 21 και 22 Ιουλίου του ίδιου έτους η Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης²⁵, με θέμα τη συμβολή της Τ.Α. στην ίδρυση και λειτουργία τοπικών ραδιοσταθμών, ο τότε Υπουργός προεδρίας Απόστολος Κακλαμάνης, αφού συναρτά το θέμα με τη «συμμετοχική δημοκρατία», καθορίζει τα τρία σημεία της κυβερνητικής προσέγγισης επ' αυτού: να παραμείνει χωρίς εθνική δικτύωση και, κατά συνέπεια, τοπική, μη κερδοσκοπική και υπό τον έλεγχο της τοπικής αυτοδιοίκησης που θα την επιδοτεί (Ραδιόφωνο και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 1988: 13-4). Το 1988, μολονότι το ΠΑΣΟΚ είχε προχωρήσει σε θεσμικές διευθετήσεις, αδυνατούσε να διακρίνει την επιχειρηματική διάσταση και την πολιτική σημασία του ραδιοτηλεοπτικού φαινομένου. Η εν λόγω αδυναμία αποτελεί ένα ακόμη δείγμα της απομάκρυνσης του από τη κοινωνία, λίγο πριν ξεσπάσει το σκάνδαλο Κοσκωτά, που διαθέτει μια σημαντική παράμετρο σχετιζόμενη με τα ΜΜΕ.

6. ΓΙΑΤΙ «ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ»;

Ένδειξη της αδυναμίας του κυβερνητικού ΠΑΣΟΚ του 1987 να ηγηθεί ιδεολογικά της ελληνικής κοινωνίας και να διαχειριστεί τη συγκεκριμένη διεκδίκηση προς όφελος του αποτελεί η κυριαρχία του όρου «απελευθέρωση», που χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα προκειμένου να περιγραφεί η παύση του κρατικού μονοπωλίου στη ραδιοτηλεόραση. Ο όρος υιοθετείται εκείνη την εποχή, ακόμη και από τα επίσημα χείλη της κυβέρνησης, υπονοώντας σε ρηματικό και συμβολικό επίπεδο ότι η κρατική ραδιοτηλεόραση αποτελεί εν πολλοίς «σκλαβωμένη ραδιοτηλεόραση».

Η επιλογή και χρήση του όρου προέρχεται από τη βεβαιότητα του συνόλου των παραγόντων της εγχώριας δημόσιας σφαίρας πως, πράγματι, η κρατική Ρ/Τ διαδραμάτιζε πάντα ένα ρόλο κρατικής προπαγανδιστικής μηχανής. Τη συγκεκριμένη λειτουργία κατήγγειλε το ΠΑΣΟΚ από το '74 ως το '81, χωρίς ωστόσο να αλλάξει με την άνοδό του στην κυβέρνηση παρά ελάχιστα. Η λεκτική αναφορά στην «απελευθέρωση» αποκτά διαφορετικό νόημα, ανάλογα με τα εκάστοτε «χείλη» που τον εκφέρουν. Για τους «εκσυγχρονιστές» πολίτες των ομάδων πρωτοβουλίας, η «απελευθέρωση» αναφέρεται σε κάθε παρεμβατισμό (δεξιό ή ΠΑΣΟΚικό), για τη Δεξιά σημαίνει «απελευθέρωση» από την «προπαγάνδα» του ΠΑΣΟΚ, ενώ αντίστοιχα για την πλευρά του ΠΑΣΟΚ, η «απελευθέρωση» αναφέρεται στις πρακτικές του αμαρτωλού δεξιού παρελθόντος που καιροφυλακτεί και μάχεται να αναβιώσει.

Εκτός από τους τρεις δημάρχους των μεγάλων δήμων, η ΚΕΔΚΕ και το οργανωμένο μέτωπο των τοπικών αυτοδιοικήσεων έλαβαν πρωτοβουλίες ίδρυσης ραδιοφωνικών σταθμών. Οι ραδιοφωνικοί σταθμοί των δήμων αποτέλεσαν

²⁵ ΕΕΤΑΑ, αναπτυξιακός φορέας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που ιδρύθηκε από το ΠΑΣΟΚ

την πρώτη πραγματικότητα, αφού το νομικό πλαίσιο του '88 επέτρεπε μόνο την ίδρυση τέτοιων σταθμών υπό όρους. Το ΠΑΣΟΚ που είχε εδραιώσει την τοπική αυτοδιοίκηση ως πυλώνα του πολιτικού συστήματος δεν κατάφερε να διαχειριστεί επιτυχημένα το αίτημα των δήμων και των τοπικών κοινωνιών για ανάδειξη της τοπικής φωνής και, κατ' επέκταση, τοπικής ραδιοφωνίας. Η συγκεκριμένη αδυναμία συνιστά, μεταξύ άλλων, δείγμα της απομάκρυνσής του από τα κινηματικά του χαρακτηριστικά, αφού όντας απροετοίμαστο και χωρίς πειστική επιχειρηματολογία έμοιαζε, για την τριετία 1985-1988, να αντιτίθεται σε ένα λαϊκά εκπεφρασμένο αίτημα, τόσο από ομάδες πολιτών όσο και από εκπροσώπους των τοπικών κοινωνιών.

Δεν είχε γίνει, δηλαδή, κατανοητό πως, όταν ο Άκης Τσοχατζόπουλος δήλωνε πως η μη κρατική ραδιοτηλεόραση «δεν ταιριάζει στην ιδεολογία του ΠΑΣΟΚ» εννοούσε στην πραγματικότητα την απόρριψη της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης με την έννοια της επιχειρηματικότητας. Αυτό που επιθυμούσε το ΠΑΣΟΚ, με άλλα λόγια, ήταν η τοπική ραδιοφωνία με κυρίαρχο τον ρόλο των ΟΤΑ, τους οποίους συνειδητά ενίσχυε. Η επιλογή αυτή, εντούτοις, δεν δικαιώθηκε· η τοπική αυτοδιοίκηση, παρά τον αρχικό της ενθουσιασμό, τελικά πρόδωσε τις δικές της προθέσεις, τις αντίστοιχες της κυβέρνησης, αλλά και τις προσδοκίες των πολιτών. Η συμμετοχική φιλοσοφία του ενδυναμωμένου ρόλου που επεφύλαξε η νομοθετική ρύθμιση του 1988 για τους δήμους δεν κράτησε παρά μόνο λίγους μήνες. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Α. Ρουμελιώτης (1991: 350), εκείνη την εποχή «κάθε μέρα ανοίγουν δύο σταθμοί και ένας κλείνει ή αλλάζει ιδιοκτήτη». Μετά το 1988, οι ΟΤΑ παραδίδουν το πλήθος των καναλιών και των συχνοτήτων σε ιδιώτες ή τα αφήνουν να εξαφανιστούν.

Η τοπική ραδιοφωνία των δημοτικών ραδιοφώνων υποχώρησε σύντομα και αποτέλεσε τον καταλύτη, ή ορθότερα το δούρειο ίππο, για την ανορθολογικότητα που ακολούθησε και εξακολουθεί να υπάρχει μέχρι και σήμερα στο χώρο των ΜΜΕ. Το 1990, ο πρωθυπουργός Κ. Μητσοτάκης επιτρέπει, ή καλύτερα προτρέπει, τους εκδότες να κάνουν πανελλήνιας εμβέλειας τηλεοπτικούς σταθμούς, τους οποίους θα αδειοδοτήσει λίγο πριν την πτώση της κυβέρνησής του, το 1993 (Παπαθανασόπουλος, 1993: 249). Στο άρθρο 4, παρ. 4 για την «άδεια μη κρατικής τηλεόρασης» του νόμου 1866/89, αναφέρονται «φωτογραφικά» τα εξής: «Μεταξύ των κριτηρίων για τη χορήγηση και ανανέωση της άδειας συνεκτιμώνται η πληρότητα και η ποιότητα του προγράμματος και η εμπειρία και παράδοση των μετόχων της εταιρείας στα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως επίσης και η ιδιότητα του οργανισμού τοπικής αυτοδιοίκησης»²⁶.

²⁶ Οι δήμοι, ασφαλώς με εξαίρεση την περίπτωση της Θεσσαλονίκης, που διατηρεί ως σήμερα τον τηλεοπτικό σταθμό «TV 100», δεν ασχολήθηκαν με την τηλεόραση, καθώς δημοτικά και διαδημοτικά ραδιόφωνα κατέρρεαν οικονομικά.

6.1. Η στάση Στεφανόπουλου/ΔΗΑΝΑ και η Αριστερά

Η μοναδική αντίδραση που υπήρξε ενάντια στον νόμο για την ιδιωτική τηλεόραση προήλθε από το μέλλοντα Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας, Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο, ο οποίος ως πρόεδρος του πολιτικού κόμματος ΔΗΑΝΑ στην ομιλία του, στις 14 Σεπτεμβρίου 1989, κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου, καταψηφίζει το νόμο, λέγοντας:

«Αξιότιμοι κύριοι συνάδελφοι, ό,τι και να κάνετε σ' αυτό το άρθρο...η κυβέρνηση θα δώσει τις άδειες. Ένας τρόπος και μόνον υπάρχει, να παρέμβει η Βουλή και να μη δοθούν οι άδειες σε ανθρώπους επικίνδυνους, να ψηφιστεί η διάταξη κατά την οποία απαγορεύεται στους εκδότες να χορηγούνται οι άδειες».

Ο Στεφανόπουλος χαρακτηρίζει αντισυνταγματική τη διάταξη, αλλά και ολόκληρο το νόμο, ασκώντας σκληρή κριτική, ιδίως στον Συνασπισμό, για τη στάση που τηρούσε. Στα ίδια πρακτικά της Βουλής, για τις 14 Σεπτεμβρίου 1989, διαβάζουμε ακόμα τη γνώμη του συντηρητικού πολιτικού για τους εκδότες, οι οποίοι εκείνη την εποχή έχουν αποκαλύψει το σκάνδαλο Κοσκωτά, χαρακτηρίζοντάς τους ενδεικτικά «μαφία»:

«Εγώ δεν τους εχθρεύομαι ούτε ταξικές διαφορές έχω μαζί τους. Με μερικούς δε εξ αυτών, ανταλλάσσω πολύ ευχαρίστως και χαιρετισμό. Και με μερικούς εξ αυτών μια ή δυο φορές έχω και συμφάει. Τι να κάνουμε! Όλοι πρέπει να κολακεύουμε τους κυρίους εκδότες ή εν πάση περιπτώσει να μην είμαστε και κοινωνικώς απρεπείς απέναντί τους. Και αν εγένεντο ήρωες στην υπόθεση Κοσκωτά και εγένεντο... λόγω συμφέροντός τους. Και ξεκίνησαν, όχι υποθέτοντας τη συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ, αλλά ότι πρόκειται περί χρημάτων της μαφίας. Τους ενόχλησε η μαφία. Κοιτάξτε πόσο ενοχλείται κανείς από τα όμοια».

Η τότε ενωμένη Αριστερά κατακρίνει τη στάση του Στεφανόπουλου, αποδίδοντάς την σε δήθεν πολιτικό του φλερτ με το ΠΑΣΟΚ. Τη θέση της Αριστεράς στη συζήτηση του νομοσχεδίου εξέφρασε ο βουλευτής του Συνασπισμού, Μίμης Ανδρουλάκης, σημειώνοντας χαρακτηριστικά πως «και η αριστερά εκδότης είναι».

7. Η ΝΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΜΗ-ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Το 1989, ο συνταγματολόγος, Ευάγγελος Βενιζέλος, που μόλις έχει προσχωρήσει στο ΠΑΣΟΚ, στο βιβλίο του με τίτλο Η ραδιοτηλεοπτική έκρηξη, υποστηρίζει τη συνταγματική αναγωγή της ρύθμισης του ραδιοτηλεοπτικού φαινομένου ως

αναγκαία για δύο λόγους:

«πρώτον γιατί τις σχετικές τεχνολογικές και ιδεολογικές, δηλαδή πολιτικές, εξελίξεις στην προοπτική τους είναι δύσκολο να τις συλλάβει αποτελεσματικά ο κοινός νομοθέτης. Χρειάζονται κανόνες πιο γενικοί, πιο αφηρημένοι, πιο ελλειπτικοί και πιο σταθεροί στο χρόνο, άρα κανόνες συνταγματικοί» (Βενιζέλος, 1989:23).

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο η ρύθμιση όφειλε, κατά τη γνώμη του συνταγματολόγου, να είναι θεσμικά κατοχυρωμένη από το σύνταγμα είναι γιατί «αυτός ο χώρος εμπεριέχει και επιβάλλει σχέσεις εξουσίας, σχέσεις μεταξύ ατόμου και κρατικής ή ιδιωτικής εξουσίας, σχέσεις πολιτικές» (Βενιζέλος, 1989:23).

Στο ίδιο βιβλίο, ο Ευάγγελος Βενιζέλος αναφέρει το παράδειγμα της πρότασης αναθεώρησης του Συντάγματος της Πέμπτης Γαλλικής Δημοκρατίας από τον Μιτεράν, το 1988. Ειδικότερα, προτείνει αναφορικά με την κλασική διάκριση εξουσιών, μια νέα τέταρτη διάσταση εξουσίας, τη ραδιοτηλεοπτική, η οποία θα επιβλέπεται από την αναβαθμισμένη Ανωτάτη Αρχή των Οπτικοακουστικών Μέσων, ενώ ταυτόχρονα θεωρεί θεμιτή τη διάκριση μεταξύ ραδιοφωνίας και τηλεόρασης, αφού πρόκειται, κατά την άποψη του, για ανόμοιες μεταξύ τους καταστάσεις (Βενιζέλος, 1989: 23).

Είναι φανερό, με άλλα λόγια, πως ήδη από το '89 καθίστανται φανερές οι πιθανές συνέπειες που θα είχε η ανορθολογικότητα ενός αρρύθμιστου ραδιοτηλεοπτικού τοπίου. Σαφής είναι, ακόμα, η πολιτική σημασία της παύσης του κρατικού μονοπωλίου από κοινού με τις διαφαινόμενες σχέσεις εξουσίας μεταξύ ατόμων-πολιτών και ιδιωτικών-κρατικών κέντρων εξουσίας. Η πολιτική διάσταση του φαινομένου είναι μάλιστα τόσο σημαντική που θα μπορούσε να αποτελέσει μια τέταρτη, διακριτή εξουσία, δίπλα στους πυλώνες εξουσίας του πολιτεύματος. Το πιο σημαντικό σε αυτές τις ιδέες είναι η παραδοχή της αδυναμίας του κοινού νομοθέτη και, κατ' επέκταση, του πολιτικού κόσμου της χώρας να συλλάβει τις «ιδεολογικές, πολιτικές και τεχνολογικές εξελίξεις» του χώρου αυτού, μια εικασία που τελικά επιβεβαιώθηκε.

Η συνταγματική κατοχύρωση των αρχών της «ελεύθερης» ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης πραγματοποιήθηκε μόλις στην συνταγματική αναθεώρηση του 2001. Το άρθρο 14 του Συντάγματος, παρότι κατοχυρώνει τη λειτουργία του τύπου και την ελευθερία της έκφρασης, παραμένει ξεχωριστό. Το άρθρο 15, επιπλέον, εμπλουτίζεται με την παράγραφο 2, η οποία κατοχυρώνει συνταγματικά την ελεύθερη ραδιοφωνία και τηλεόραση. Ο ρόλος του κράτους καθίσταται πια ελεγκτικός:

«Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους» που «...έχει ως σκοπό την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης, την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας

και της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της Χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας...».

Για την κατοχύρωση της ανεξαρτησίας και της ποιότητας των προγραμμάτων, «ο έλεγχος και η επιβολή των διοικητικών κυρώσεων υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης που είναι ανεξάρτητη αρχή» (Παυλόπουλος, 1996: 122-23).

8. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΡΑΔΙΟΤΗΛΕΟΠΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

Η συγκεκριμένη συζήτηση αφορά τις συνδηλώσεις που φέρει το ανταγωνιστικό νοηματικό δίπολο πρόοδος – εκσυγχρονισμός και συντήρηση – παράδοση. Το αίτημα του εκσυγχρονισμού, μεταξύ άλλων, εκφράστηκε από τις συμμετέχουσες πολιτικές δυνάμεις στο εν γένει ανταγωνιστικό κοινωνικό πεδίο και αναπτύχθηκε επί τη βάση της αλλαγής του τρόπου λειτουργίας (κυρίως ιδιοκτησίας) των ραδιοτηλεοπτικών μέσων. Σε αυτή την κινητοποίηση παίζει σημαντικό ρόλο η κοινωνία πολιτών που εκφράζεται από ομάδες πίεσης που θα αποκτήσουν στη συνέχεια σημαίνοντα ρόλο στο εγχώριο πολιτικό σύστημα.

Όπως επισημαίνει ο Παπαθανασόπουλος, για τα ελληνικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα, πέραν του κρατικού μονοπωλίου που ίσχυε μέχρι και τη δεκαετία του '80, σημαντικό χαρακτηριστικό στη λειτουργία τους αποτελεί ο έντονος κρατικός παρεμβατισμός, ο οποίος συχνά αγγίζει τα όρια του πατερναλισμού. Μια λογική που αποτελεί απόρροια, αφενός, της ασθενούς επίδρασης της κοινωνίας πολιτών στη χώρα κι, αφετέρου, της επτάχρονης διάρκειας της Χούντας των Συνταγματαρχών (Parathanassopoulos, 1990α: 387). Ο συσχετισμός πολιτικής και ΜΜΕ, υπό τους όρους που περιγράφηκαν νωρίτερα, αποτελεί κοινό γνώρισμα σχεδόν του συνόλου των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου. Η σύγχρονη πολιτική ιστορία των χωρών αυτών, άλλωστε, εμφανίζει παράλληλα στοιχεία πολιτικής και πολιτειακής αστάθειας, τα οποία αναμφισβήτητα ευνοούν τέτοιου είδους χαρακτηριστικά (Parathanassopoulos, 2017α: 75-6). Στην Ελλάδα επιπλέον, η διαχρονική παρουσία του πελατειασμού στα πολιτικά κόμματα ενισχύει την εξάρτηση των Μέσων από το κράτος. Στην περίπτωση αυτή, ο μοχλός κρατικής πίεσης εκκινεί από τις χρηματοδοτήσεις που αδρανοποιούν εντελώς τα ελεγκτικά αντανakλαστικά που θεωρητικά τα ΜΜΕ θα έπρεπε να επιδεικνύουν (Parathanassopoulos, 2017α: 78-9). Παρότι η εν λόγω συνθήκη αποτέλεσε πάγιο αντικείμενο μομφής των κομμάτων, όταν βρισκόντουσαν στην αντιπολίτευση, σχεδόν κανένα πολιτικό κόμμα δεν άλλαξε την πρακτική αυτή, όταν κατέστη κυβερνήτων. Ακόμη και έπειτα από την «απελευθέρωση» του τηλεοπτικού τοπίου,

τα κόμματα δεν κινήθηκαν αντίθετα προς όσα μέμφονταν (Parathanassopoulos, 1997: 352, 356, 357), με αποτέλεσμα η εμπιστοσύνη των πολιτών στη χώρα απέναντι σε αμφότερους τους θεσμούς (κόμματα και Μέσα) να κλονιστεί σημαντικά (Parathanassopoulos, 2017α: 88).

Όπως σημειώνει ο Γιώργος Πλειός, η παρεμβατική δράση είναι προφανές πως αφορά περισσότερο το πεδίο της ενημέρωσης (δηλαδή της ροής της πληροφορίας), για την οποία μεριμνά έως τότε η δημόσια τηλεόραση (Πλειός, 2004: 83). Τη χρονική περίοδο κατά την οποία συντελείται η λεγόμενη ραδιοτηλεοπτική απορρύθμιση, στην πλειονότητα των ευρωπαϊκών κρατών το ραδιοτηλεοπτικό πεδίο συνδέεται με κάποιον τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό με το δημόσιο τομέα της οικονομίας και, κατ' επέκταση, τον κρατικό μηχανισμό (Parathanassopoulos, 1990β: 114-16). Σε γενικές γραμμές, η ευρωπαϊκή ραδιοτηλεόραση της εποχής είτε υπόκειται σε κρατικό μονοπώλιο είτε η κρατική παρουσία συνυπάρχει με ιδιωτικούς φορείς σε ένα ανταγωνιστικό πλαίσιο (βλ. Μεγάλη Βρετανία ή Ιταλία).

Στις περιπτώσεις της κρατικής αποκλειστικότητας, όπως επισημαίνει ο Παπαθανασόπουλος, ο τηλεοπτικός φορέας ήταν είτε ένας και εθνικής εμβέλειας (π.χ. Γαλλία, Ιταλία, Σκανδιναβικές χώρες) είτε περισσότεροι, μικρότερης γεωγραφικής εμβέλειας, εξαιτίας γλωσσικών ή πολιτισμικών διαφορών εντός του ίδιου κράτους (π.χ. Ελβετία) (Parathanassopoulos, 1990β: 114). Σταδιακά, από τη δεκαετία του '70 κι έπειτα, το ραδιοτηλεοπτικό τοπίο υπόκειται σε μία διαδικασία δομικών μεταβολών, πρώτα στην Αμερική και σύντομα σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη. Μεταξύ αυτών των χωρών είναι και η Ελλάδα στην οποία οι αλλαγές αυτές εκδηλώνονται με καθυστέρηση μιας δεκαετίας περίπου. Η συγκεκριμένη διαδικασία στη σχετική βιβλιογραφία αποδίδεται εν πολλοίς με τον όρο «απορρύθμιση» (deregulation). Ορισμένα χαρακτηριστικά με τα οποία συνδέεται η εν λόγω διαδικασία είναι μεταξύ άλλων η φιλελευθεροποίηση διαδοχικών τομέων της οικονομίας με τη συνακόλουθη συρρίκνωση του δημόσιου τομέα, στο όνομα του δημόσιου συμφέροντος (Parathanassopoulos, 2002: 9).

Ο συγκεκριμένος μετασηματισμός απορρύθμισης, σύμφωνα με τον Scherer, όπως αναφέρεται από τον Παπαθανασόπουλο, (Parathanassopoulos, 1990β: 119), ακολουθεί μία συγκεκριμένη τυπολογία τεσσάρων διαφορετικών περιπτώσεων: α) της απο-εθνικοποίησης (denationalization), κατά την οποία γίνεται η μετάβαση από την κρατική ιδιοκτησία στην ιδιωτική, β) της ιδιωτικοποίησης καθηκόντων (privatization of tasks), κατά την οποία ορισμένες από τις λειτουργίες που ανήκαν de jure στο κράτος, μεταφέρονται στους ιδιώτες, γ) της άρσης του κρατικού μονοπωλίου ή φιλελευθεροποίησης (demonopolization/liberalization), με την εισαγωγή του εμπορικού/ιδιωτικού ανταγωνισμού σε πρώην de jure κρατικά μονοπώλια, και δ), της οργανωτικής ιδιωτικοποίησης (organizational privatization), με την άρση των ρυθμιστικών περιορισμών από το κράτος. Στην Ευρώπη, η απορρύθμιση ανέδειξε μία παράδοξη σύμπτωση της Δεξιάς και της Αριστεράς, που έβλεπαν στον τερματισμό του κρατικού μονοπωλίου και τον συνακόλουθο

πολλαπλασιασμό των καναλιών τη διεύρυνση των πολιτικών απόψεων που θα ήταν δυνατόν να αποκτήσουν πρόσβαση στο δημόσιο διάλογο σε εθνικό επίπεδο, τερματίζοντας έτσι τον κρατικό πατερναλισμό (Parathanassopoulos, 1990β: 117). Συμπερασματικά, η Δεξιά αντιμετωπίζει το κράτος ως εργαλείο εμπέδωσης της ελεύθερης αγοράς με ένα νεοφιλελεύθερο δικαιωματικό επιχείρημα που εστιάζει στην κάλυψη των απαιτήσεων του κοινού. Η Αριστερά, με τη σειρά της, εστιάζει στον κοινωνικό ρόλο των ΜΜΕ επί τη βάση της κάλυψης των αναγκών της κοινότητας.

Ωστόσο, παρά την τελευταία διαφοροποίηση, το αίτημα της απορρύθμισης του ραδιοτηλεοπτικού τοπίου εναρμονίζεται με τις νεοφιλελεύθερες επιταγές για ελεύθερη αγορά, μεγιστοποίηση αποτελεσματικότητας και επέκταση της παγκοσμιοποίησης (Parathanassopoulos, 1990β: 119), χωρίς ωστόσο «η διαδικασία υπαγωγής της κρατικής αλλά και της ιδιωτικής τηλεόρασης στη λογική της αγοράς και των υβριδικών προγραμμάτων» να είναι «απλή ή γραμμική» (Πλειός, 2004: 84). Ενδεικτική άλλωστε είναι η θέση του Στ. Παπαθανασόπουλου (2019: 1), ο οποίος χαρακτηρίζει το αποτέλεσμα της λεγόμενης απορρύθμισης ως «θρίαμβο του φιλελεύθερου μοντέλου»²⁷. Σύμφωνα με τον Πλειό (2004: 84), «σημαντικό ρόλο δεν παίζει ο καπιταλισμός γενικά αλλά και το είδος του καπιταλισμού που επικρατεί στην (τηλεοπτική) αγορά ...».

Το αίτημα πλουραλισμού στο ευρωπαϊκό ραδιοτηλεοπτικό τοπίο που αρθρώθηκε από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς εκείνη την εποχή εστίαζε όχι μόνο στη λήξη του κρατικού μονοπωλίου (όπου υπήρχε), αλλά και στην ανάγκη για ύπαρξη πολλών και διαφορετικών φορέων πληροφόρησης αντί μεγάλων συγκεντρωτικών ομίλων. Αυτή η αντίληψη του πλουραλισμού στα μηνύματα, αλλά και η έμφαση στην αύξηση του αριθμού των μέσων και στη μείωση του όγκου των ομίλων που τα κατέχουν, πηγάζει από την πάγια πρόσληψη του ανταγωνισμού ως θετικού και επιθυμητού στοιχείου της αγοράς, κάτι που οδηγεί στην ενθάρρυνση του ανταγωνισμού σε όλα τα πεδία και κατ' επέκταση στο πεδίο των ΜΜΕ (Kaitatzi-Whitlock, 1996: 458-9).

Η διαδικασία της «απορρύθμισης» του ραδιοτηλεοπτικού τοπίου στα ευρωπαϊκά κράτη, πέραν της ανάδειξης του φιλελεύθερου της προσανατολισμού, επιφέρει επιπρόσθετα μία σειρά επιπτώσεων στο χώρο των Μέσων. Μεταξύ αυτών δεσπόζει η εστίαση στους δείκτες τηλεθέασης και η αύξηση του κόστους λειτουργίας τους, ως απόρροια του εντεινόμενου ανταγωνισμού μεταξύ των τηλεοπτικών καναλιών. Επιπρόσθετα, οδηγεί τελικά στη συγκρότηση μεγάλων ομίλων μέσων ενημέρωσης, παρά την αντίθετη προσδοκία. Τέλος, απαιτεί τη θεσμική οργάνωση/απάντηση της Πολιτείας για την εύρυθμη λειτουργία της ραδιοτηλεόρασης, όπως τη θέσπιση μέτρων προστασίας του τηλεοπτικού κοινού, το οποίο εκτίθεται πια σε πολλά και, όχι πάντα, κατάλληλα μηνύματα και

²⁷ «triumph of the liberal model»

ραδιοτηλεοπτικές πρακτικές. Η θετική απόκριση του κοινού στην πολυσημία των μηνυμάτων οδηγεί στην αύξηση του χρόνου τηλεψίας, αλλά και στην ταύτιση των χρηστών των Μέσων με απόψεις και προσωπικότητες τηλε-πληροφορητών και τηλε-περσόνων που βιώνονται ως οικείες χωρίς να είναι (Parathanassopoulos, 2019: 1, 2).

Επιπλέον, η απορρύθμιση του τηλεοπτικού τοπίου έχει, ταυτόχρονα, άμεση και έμμεση επίδραση στον Τύπο. Στην περίπτωση της Ελλάδας, τη δεκαετία του '90, η δημοτικότητα των ελληνικών εφημερίδων μειώθηκε σημαντικά, αλλά ο τύπος επιχείρησε να γίνει αντικειμενικότερος, προκειμένου να προσελκύσει μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό και να διαφοροποιηθεί από τα οπτικοαουστικά μέσα (Parathanassopoulos, 2017α: 79-80).

Ο συσχετισμός των ΜΜΕ με την αγορά επιδρά στην πολιτική επικοινωνία με τη σταδιακή άμβλυνση του ενημερωτικού χαρακτήρα πολλών τηλεοπτικών εκπομπών. Η «θεαματοποίηση/δραματοποίηση» της πληροφορίας και της ενημέρωσης υιοθετείται για να αυξηθεί η ελκυστικότητά τους. Ο ανταγωνισμός και η επιδίωξη των καναλιών, ιδιωτικών και δημόσιων, για πρωταρχία, μετασχηματίζει, πέρα από το ιδιοκτησιακό τους πλαίσιο, και την ίδια τους την ουσία και την πρόσληψη της έννοιας της αποστολής τους. Ως εκ τούτου, η επιδίωξη της ανάγκης για ποιότητα, η οποία στο παρελθόν (θα έπρεπε να) αποτελεί ενδεικτικό γνώρισμα της δημόσιας τηλεόρασης, παύει πλέον να έχει την ίδια σημασία, καθώς τα όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου Μέσου καθίστανται δυσδιάκριτα (Παπαθανασόπουλος, 2017β: 32) και η ισχύς της κρατικής τηλεόρασης αποδυναμώνεται (Parathanassopoulos, 2017α: 80).

Στο πλαίσιο της συζήτησης που προηγήθηκε σχετικά με την «απορρύθμιση» του ραδιοτηλεοπτικού πεδίου στην Ελλάδα, αποτυπώνεται μία θεμελιώδης ανταγωνιστική διάκριση για την Πολιτική Επιστήμη, του δίπολου μεταξύ προόδου και συντήρησης. Η συγκεκριμένη διχοτόμηση, κάποιες φορές άμεσα και κάποιες έμμεσα, ανιχνεύεται πίσω από κάθε πολιτικό ή και κοινωνικό φαινόμενο και εστιάζεται στο ανταγωνιστικό δίπολο μεταξύ εκσυγχρονισμού και παράδοσης που τη δεκαετία του '90 αποκτά έντονη πολιτική αξία. Ο Διαμαντούρος, κάνει λόγο για «μεταρρυθμιστική» και «παρωχημένη» κουλτούρα (Διαμαντούρος, 2000: 12), οι οποίες ουσιαστικά συνυπάρχουν στην ελληνική πολιτισμική ταυτότητα. Η μεταρρυθμιστική περίπτωση συμπίπτει σημαντικά με τα προτάγματα του πολιτικού και κοινωνικού φιλελευθερισμού, επιθυμεί να είναι εξωστρεφής και να ευθυγραμμίζεται με τις διεθνείς εξελίξεις, και επικαλείται ζητήματα δικαιωμάτων και δημοκρατίας. Η εν λόγω περίπτωση έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την παρωχημένη ταυτότητα, η οποία εστιάζει στην παράδοση, και την εθνική περιχαράκωση, τον κρατισμό, αλλά και στην τήρηση ενός οικονομικά εθνικού προστατευτισμού (Διαμαντούρος, 2000: 41-62), καθιστώντας φανερό το συσχετισμό των δύο αυτών εκδοχών με την πρόοδο και τη συντήρηση αντίστοιχα.

Όπως έχει καταστεί ήδη φανερό, το αίτημα για άρση του κρατικού ραδιοτηλεοπτικού μονοπωλίου αποτέλεσε στην Ελλάδα ένα προοδευτικό

αίτημα. Η εναρμόνιση με τις διεθνείς εξελίξεις, η επιδίωξη του πλουραλισμού στην πολιτική επικοινωνία, καθώς και ο οικονομικά φιλελεύθερος χαρακτήρας του εγχειρήματος, συνιστούν μεταξύ άλλων τεκμήρια για τον συγκεκριμένο προσδιορισμό. Σημαντικό ρόλο στη διατύπωση του εν λόγω αιτήματος διαδραμάτισε η εγχώρια κοινωνία πολιτών. Είναι άλλωστε γεγονός πως η έννοια της κοινωνίας πολιτών καθαυτή είναι συχνά, μα όχι και εξ ορισμού, συνυφασμένη με τον πολιτικό φιλελευθερισμό και το εκσυγχρονιστικό αίτημα, όπως υποστηρίζει ο Δεμερτζής²⁸ (2018: 172). Η κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα, αν και «καχεκτική», συνέβαλε καθοριστικά στην αλλαγή του ραδιοτηλεοπτικού τοπίου.

Ο Μουζέλης τονίζει πως η διαδρομή από μία ισχνή κοινωνία πολιτών σε μία μεγαλύτερη αυτονομία της δεν είναι γραμμική. Στην Ελλάδα, η ενδυνάμωση της κοινωνίας πολιτών εξαιτίας της ιδιωτικής τηλεόρασης δεν οδήγησε σε μερική συρρίκνωση της κομματικής και κρατικής ισχύος και την ανάδυση ενός πλουραλιστικού πλαισίου ενημέρωσης. Στην πραγματικότητα, η εν λόγω ισχύς μετουσιώθηκε σε μία κραταιά «ολιγαρχία» ισχυρών συγκεντρωτικών ομίλων ΜΜΕ και σε καθολική κυριαρχία της αγοράς έναντι του κράτους και της πολιτικής (Μουζέλης & Παγουλάτος, 2017: 21-22).

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ραδιοτηλεόραση αδιαμφισβήτητα αποτελεί έναν από τους χώρους ιδιαίτερης πολιτικής σημασίας που διεκδικεί με αξιώσεις από τον πολιτικό κόσμο την «αυτορρύθμισή» του και, κατ' επέκταση, τη χειραφέτησή του. Συνέβαλε σημαντικά στη μεταβολή του τόνου της πολιτικής επικοινωνίας στην Ελλάδα και του τρόπου διεξαγωγής των εκλογικών αναμετρήσεων, καθώς και τη στροφή τους σε μια «σύγκριση» αισθητικών αντιλήψεων. Οι τελευταίες δεκαετίες συμπίπτουν με την αλλαγή δύο σημαντικών παραμέτρων του πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα: την αλλαγή στις σχέσεις πολιτικής και οικονομικής εξουσίας και τη μετάβαση από την κομματική στην τηλεοπτική πολιτική.

Η διετία 1987-1989 μετέβαλε το συσχετισμό των πολιτικών κομμάτων με τον Τύπο και τους εκδότες. Καθώς ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 οι επιχειρήσεις του Τύπου πέρασαν στα χέρια επιχειρηματιών, οι σχέσεις μεταξύ πολιτικού συστήματος και επιχειρηματιών, μεταξύ πολιτικής εξουσίας και οικονομικής εξουσίας, μεταβλήθηκαν. Η εν λόγω περίοδος, η οποία κλείνει με την αποκάλυψη του σκανδάλου Κοσκωτά, οδήγησε στην εμφάνιση όρων όπως

²⁸ Ενδιαφέρουσα, μα και χρήσιμη, άλλωστε, είναι η διάκριση του Ν. Δεμερτζή, στο ίδιο άρθρο, ανάμεσα σε «κοινωνία πολιτών» και «κοινωνία των πολιτών», με την πρώτη να συνιστά «μία αφαιρετική έννοια που αναφέρεται στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του πολιτικού στοιχείου» και τη δεύτερη ένα «σύνολο/άθροισμα των εξατομικευμένων πολιτών-εκλογέων, φορέων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων» (Δεμερτζής 2018: 172,173).

«διαπλεκόμενα» και «διαπλοκή» ή «νταβατζήδες» στην ελληνική πολιτική σκηνή. Η αποκάλυψη του συγκεκριμένου σκανδάλου, άλλωστε, ενέχει ως σημαντική παράμετρο τα μέσα ενημέρωσης και τους εκδότες. Οι σχέσεις πολιτικού κόσμου και καναλαρχών αποκτούν, όπως ήδη αναφέρθηκε, ένα χαρακτήρα άτυπης συναλλαγής ή αντιπαράθεσης, με κόντρες πολιτικών προσώπων και δημοσιογράφων, ανοίγοντας το δρόμο για τη μετάβαση πολλών δημοσιογράφων από τα τηλεοπτικά στούντιο στα έδρανα της Βουλής ή της Ευρωβουλής (Διαμαντόπουλος, 1997: 303). Είναι εμφανές πως η μεροληψία που διακρίνει τα μέσα ενημέρωσης σήμερα (ιδιωτικά, αλλά και δημόσια) έχει τις ρίζες της στην περίοδο και την πολιτική αντιπαράθεση που διερευνούμε.

Κατά την εποχή που μελετάμε, η εξάπλωση των μη κρατικών μέσων, αρχικά δημοτικών και στη συνέχεια ιδιωτικών, τα οποία στην επαρχία συγκέντρωναν το 60% των ακροατών (Ρουμελιώτης, 1991: 331-35), μετέβαλε τον τρόπο με τον οποίο πολιτεύονται οι πολιτευτές στο κέντρο και την επαρχία. Έτσι, εκτός από τον «πελατειασμό» των πολιτών, έπρεπε πλέον να διαχειριστούν παράλληλα και τον «πελατειασμό» των καναλαρχών, να αποκτήσουν με άλλα λόγια σχέσεις μαζί τους. Σε κεντρικό επίπεδο, οι εκδότες-επιχειρηματίες διευρύνουν τις δραστηριότητες τους στα ηλεκτρονικά μέσα, ενώ στο δημόσιο διάλογο και την πολιτική αντιπαράθεση προκύπτουν ζητήματα τα οποία μέχρι και σήμερα απασχολούν τη δημόσια σφαίρα, όπως η συγκέντρωση μέσων, ο βασικός μέτοχος, τα ασυμβίβαστα, η γεωγραφική ευρύτητα εκπομπής (τοπικό ή εθνικό επίπεδο), η νομική κατοχύρωση, οι άδειες εκπομπής και τα κριτήρια τους, κ.ά. Ο χώρος της ιδιωτικής τηλεόρασης αντιμετωπίζεται όχι ως επιχειρηματική δραστηριότητα, αλλά ως πολιτική επιλογή και σε αυτό συνηγορούν οι παράλληλες δραστηριότητες της ιδιοκτησίας των μεγάλων καναλιών. Η επιχειρηματική δραστηριότητα και το οικονομικό κέρδος μοιάζει να αποτελεί δευτερεύον κίνητρο γι' αυτούς (Παπαθανασόπουλος, 1993: 237).

Κατά τη διετία στην οποία αναφερόμαστε, τίθενται οι βάσεις για τη μεταδημοκρατική διολίσθηση, όπως την περιγράφει ο Κόλιν Κράουτς. Η Δημοκρατία καθίσταται ένα πολιτικό και κοινωνικό μόρφωμα που διατηρεί δομικά στοιχεία της δημοκρατικής πολιτικής, αλλά διολισθαίνει σε προδημοκρατικές μορφές κυριαρχίας της οικονομικής εξουσίας από ηγεμονικές ομάδες που έχουν ενσωματώσει τα ΜΜΕ στον κύκλο των συμφερόντων τους (Κράουτς, 2006: 7). Στον πυρήνα του συγκεκριμένου επιχειρήματος βρίσκεται ένα τοπίο κρίσης της πολιτικής ως προς τους όρους λειτουργίας της δημοκρατίας και τον καίριο ρόλο άσκησης επιρροής που διαδραματίζουν τα ΜΜΕ (Κράουτς, 2006: 9).

Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερο ελληνικό στοιχείο στο ραδιοτηλεοπτικό τοπίο αποτέλεσε η αναβλητικότητα αδειοδότησης των καναλιών από την Πολιτεία και, κατά συνέπεια, η καθυστέρηση της ρύθμισής του. Η εν λόγω αναβλητικότητα συνήθως στον αντιπολιτευόμενο πολιτικό λόγο παρουσιαζόταν ως προσπάθεια διευθέτησης συμφερόντων και συναλλαγής.

Επιπλέον, τίθενται οι βάσεις για την εμφάνιση του αποκαλούμενου «τηλελαϊκισμού» που ξεκινά στο εύφορο έδαφος των ελλιπώς ελεγχόμενων ή αυτορρυθμιζόμενων ιδιωτικών ραδιοτηλεοπτικών μέσων, με ιδιαίτερες επιδόσεις ιδίως σε κοινωνικά (π.χ. μετανάστες, σχολικά βιβλία Ιστορίας) και εθνικά ζητήματα (π.χ. Ίμια, Μακεδονικό). Η μη κρατική ραδιοτηλεόραση συμβάλλει στη μεταβολή βασικών χαρακτηριστικών της πολιτικής και, κατ' επέκταση, του πολιτικού λόγου, αλλαγή που γίνεται ολοένα και πιο αισθητή σήμερα. Η ιδιωτική τηλεόραση καθιερώνει τα γνωστά τηλεοπτικά παράθυρα, τις σφυγμομετρήσεις, τα exit poll και τα debate. Χρησιμοποιεί εργαλειακά, πλέον, το λεγόμενο «κοινό αίσθημα», το οποίο σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των εταιρειών μετρήσεων γνώμης διαμόρφωσε ένα διαφορετικό πολιτικό πολιτισμό, όπου η πολιτική πια καθίσταται θέαμα, το αισθητικό κριτήριο καθιερώνεται, και ο πολιτικός λόγος συντομεύει σε επίπεδο συνθημάτων. Με άλλα λόγια, «το συμπλησίωμα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας που παράγει το infotainment δημιουργεί ανακλαστικά την πολιτικοδιασκέδαση (politainment) που περιγράφει τη συνθήκη αποικισμού του πολιτικού συστήματος από το λόγο των ΜΜΕ» (Σιώμος, 2010: 40). Η πολιτική, δηλαδή απλοποιείται, εκφράζεται μέσα από συνθήματα ή παραβολές, παρακάμπτοντας επιχειρήματα πολιτικού ή ιδεολογικού χαρακτήρα, αφενός διότι θα απαιτούσαν χρόνο, ο οποίος στην τηλεόραση δεν είναι διαθέσιμος, και αφετέρου διότι δεν συνεισφέρουν στο αιτούμενο θέαμα (Πόστμαν, 1998: 146-147).

Είναι ενδεικτικά, άλλωστε, τα λόγια του Γιώργου Πλειού για τις μεταβολές του ραδιοτηλεοπτικού τοπίου που συντελέστηκαν έπειτα από την άρση του κρατικού μονοπωλίου:

«Το πολιτικό θέαμα γίνεται καταλύτης στην εμφάνιση πρωτογενών πολιτικών γεγονότων, τα οποία πιθανώς δεν θα συνέβαιναν, τουλάχιστον με αυτή τη μορφή, χωρίς τη διαμεσολάβησή του» (Πλειός, 2004: 86).

Σε αυτή τη διετία τίθενται οι βάσεις για την κυριαρχία της λογικής των Μέσων και τη μεταβολή του ρόλου τους από διαμεσολαβητικό παράγοντα της πολιτικής σε παράγοντα παραγωγής πολιτικής. Η μετάβαση από την κομματική στην τηλεοπτική πολιτική ανοίγει το δρόμο για νέα χαρακτηριστικά του πολιτικού λόγου, όπως η αφαίρεση και η συμβολοποίηση που παράγει απλοϊκές εικόνες και σύντομα συνθήματα. Τα κόμματα και οι πολιτικοί αρχηγοί μοιάζουν να αποφασίζουν, έχοντας υπόψη τους πλέον τον τηλεοπτικό και όχι τον πολιτικό χρόνο.

Η συγκεκριμένη μεταβολή υπογραμμίζεται ακόμα και από τους Μουζέλη και Παγουλάτο, οι οποίοι αναφέρουν πως η απελευθέρωση του ραδιοτηλεοπτικού τοπίου συνοδεύτηκε από μία έκπτωση του πολιτικού στοιχείου, η οποία εντοπίζεται στη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το κοινοβούλιο και τη νομοθετική του λειτουργία καθαυτά στην ερμηνευτική λειτουργία της τηλεοπτικής ενημέρωσης (Μουζέλης & Παγουλάτος, 2017: 23). Η τηλεοπτική πολιτική, συμβολοποιεί, δηλαδή, την ιδιοτέλεια της ψήφου και της δημοκρατίας και αλλοιώνει περαιτέρω

το νόημα της, μετατρέποντας την είτε σε ζήτημα αισθητικής είτε σε ζήτημα διάθεσης της στιγμής (Πόστμαν, 1998: 143).

Μεταβαίνοντας στις αναλυτικές αναφορές της Λογοθεωρητικής προσέγγισης, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως η διετία 1987-1989 είναι μια κομβική στιγμή, η οποία δομήθηκε γύρω από το μύθο της ιδιωτικοποίησης του ραδιοτηλεοπτικού τοπίου που ονομάστηκε «απελευθέρωση». Αυτό το νόημα της «απελευθέρωσης» αποτελεί ένα μετέωρο σημαίνον που οδηγεί στην κορύφωση του πολιτικού ανταγωνισμού και καθίσταται κενό, κατά κάποιο τρόπο καθολικό ή ριζοσπαστικά ενδεχομενικό, και σχετίζεται με την αλυσίδα ισοδύναμων φιλελεύθερων και μεταρρυθμιστικών αιτημάτων που διχοτόμησαν το κοινωνικό πεδίο σε δύο «στρατόπεδα». Από τη μια πλευρά, στοιχίζονται ταυτότητες, όπως η κοινωνία πολιτών, οι φιλελεύθεροι μεταρρυθμιστές της ΝΔ, αλλά και οι επιχειρηματίες των ΜΜΕ, που καλούν για «απελευθέρωση» των ραδιοτηλεοπτικών μέσων. Στην άλλη πλευρά του κοινωνικού πεδίου, στοιχίζονται οι «κρατιστές» του ΠΑΣΟΚ, που καθίστανται εκφραστές μιας πολιτικής λογικής που αντιστέκεται στην πρόοδο και τον εκσυγχρονισμό. Σε αυτό το πλαίσιο, το ΠΑΣΟΚ χάνει την ιδεολογική ηγεμονία που διέθετε ως τότε στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο.

Η αλλαγή αυτή θεωρείται σημαντική, διότι θέτει την αφετηρία για μια ηγεμονία των φιλελεύθερων ιδεών και στη Ελλάδα. Αυτή η αλλαγή επικυρώνεται αργότερα με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οπότε και οι φιλελεύθερες ιδέες αποκτούν το στάτους του νικηφόρου παραδείγματος. Επιπλέον, η σημασία της αλλαγής έγκειται στο γεγονός ότι ο δεξιός πόλος του ελληνικού πολιτικού φάσματος απαγκιστρώνεται από το συντηρητικό του πρόσημο και συνδέεται (ίσως για πρώτη φορά μετά την καθιέρωση της δημοτικής στην εκπαίδευση) με τον εκσυγχρονισμό και την πρόοδο. Με αυτό τον τρόπο, η προοδευτικότητα παύει να είναι μονοπώλιο του αντιδεξιού πόλου. Η Αριστερά μένει διακριτικά εκτός της διαμάχης, προσπαθώντας να ορίσει τα οφέλη που πιθανόν θα έχει, και το ΠΑΣΟΚ «καθεστωτικοποιείται», συντηρητικοποιείται και χάνει την ιδεολογική του ηγεμονία. Με αφορμή τη διαμάχη για την άρση του μονοπωλίου της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης, τα στελέχη ΟΤΑ της ΝΔ αρθρώνουν μια αλυσίδα «ισοδύναμων αιτημάτων»²⁹, που διχοτομούν το κοινωνικό πεδίο σε συντηρητικό και προοδευτικό στρατόπεδο και διεκδικούν να εκπροσωπήσουν το δεύτερο. Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να πει κάποιος πως η συγκεκριμένη μεταβολή συμβάλλει καθοριστικά στην επάνοδο της Νέας Δημοκρατίας στην εξουσία, αμέσως μετά το 1989.

²⁹ Κατά τη λογική της αλυσίδας των ισοδύναμων αιτημάτων στην οποία αναφέρεται η Λογοθεωρητική προσέγγιση της Σχολής του Έσσεξ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Βενιζέλος, Ευάγγελος. 1989, *Η Ραδιοτηλεοπτική Έκρηξη, Συνταγματικά Πλαίσια και Νομοθετικές Επιλογές*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Διαμαντόπουλος, Θανάσης. 1997, *Η ελληνική Πολιτική ζωή: εικοστός αιώνας*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Διαμαντούρος, Νικηφόρος. 2000, *Πολιτισμικός δυϊσμός και πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης: Πλαίσιο ερμηνείας* (Μετάφρ.: Δημ. Σωτηρόπουλος). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Δεμερτζής, Νίκος. 2018, Για την Κοινωνία Πολιτών. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 37, pp. 171-183. [doi:https://doi.org/10.12681/sas.15875](https://doi.org/10.12681/sas.15875)

Δουλκέρη, Τέσσα. 1979, *Ραδιοφωνία-Τηλεόραση*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Howarth, David. 2008, *Η έννοια του λόγου* (μετάφρ. Σοφία Καναούτη). Αθήνα: Πολύτροπον.

Κάστορας, Σταύρος. 1990, *Οπτικοακουστικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κράουτς, Κόλιν. 2006, *Μεταδημοκρατία*. Αθήνα: Εκκρεμές.

Λεβαντίδης, Βασίλης. 1993, *Ραδιοηχογραφήματα*. Θεσσαλονίκη: Μπίμπης.

Μουζέλης, Νίκος, και Παγουλάτος, Γιώργος. 2017, Κοινωνία πολιτών και ιδιότητα του πολίτη στη μεταπολεμική Ελλάδα, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22(1), pp. 5-29. [doi:https://doi.org/10.12681/hpsa.14743](https://doi.org/10.12681/hpsa.14743).

Παπαθανασόπουλος, Στέλιος. 1993, *Απελευθερώνοντας την Τηλεόραση*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Παπαθανασόπουλος, Στυλιανός. 2017, Τα σύγχρονα Μέσα και η πολιτική επικοινωνία, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 16, σσ. 11-33. [doi:https://doi.org/10.12681/hpsa.15184](https://doi.org/10.12681/hpsa.15184).

Παυλόπουλος, Προκόπης. 1996, Η Θεσμική Περιπέτεια της Ραδιοτηλεόρασης. Έκφραση Πληροφορία- Δίκαιο. *Περιοδική Έκδοση για τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*. Τόμος 1ος, Αθήνα.

Πλειός, Γιώργος. 2004, Ενημέρωση και θέαμα σε εκλογικά έτη: η στάση της κρατικής και της ιδιωτικής τηλεόρασης, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 23(1), σσ. 53-87, [doi:https://doi.org/10.12681/hpsa.14732](https://doi.org/10.12681/hpsa.14732).

Ρουμελιώτης, Ανδρέας. 1991, *Είμαστε στον Αέρα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Πόστμαν, Νιλ. 1998, *Διασκέδαση μέχρι θανάτου, ο δημόσιος λόγος στην εποχή του θεάματος*. Αθήνα: Δρομέας.

Σιώμος, Θωμάς. 2018, *Χρεωκοπία και ματαιώση: μηντιακές αφηγήσεις της Ελληνικής δημοσιονομικής κρίσης* (Διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Σιώμος, Θωμάς. 2010, *Ελληνικός Τηλελαϊκισμός. Η περίπτωση του Αλ Τσαντίρι Νιούζ* (διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ξενόγλωσση

Howarth, David R., and Stavrakakis, Yannis. 2000, Introducing discourse theory and political analysis. Στο: Howarth, David. R., Norval, Aletta. J., and Stavrakakis, Yannis, eds. 2000, *Discourse theory and political analysis*. Μάντσεστερ: Manchester University Press. pp. 1-37.

Kaitatzi-Whitlock, Sophia. 1996, Pluralism and Media Concentration in Europe: Media Policy as Industrial Policy, *European Journal of Communication*, 11(4), pp. 453–483.

Laclau, Ernesto and Mouffe, Chantal. [1985] 2001, *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Verso.

Papathanassopoulos, Stylianos. 1990a, Broadcasting, politics and the State in Socialist Greece, *Media, Culture and Society*, 12, pp. 387-397.

Papathanassopoulos, Stylianos. 1990b, Public service broadcasting and deregulatory pressures in Europe, *Journal of Information Science*, 16, pp. 113-120.

Papathanassopoulos, Stylianos. 1997, The Politics and the Effects of the Deregulation of Greek Television, *European Journal of Communication*, 12(3), pp. 351–368. [doi:10.1177/0267323197012003003](https://doi.org/10.1177/0267323197012003003).

Papathanassopoulos, Stylianos. 2002, *European Television in the Digital Age: Issues, Dynamics and Realities (1st Edition)*. Cambridge: Polity.

Papathanassopoulos, Stylianos. 2017, Greece: A Continuous Interplay between Media and Politicians. In *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*. Edited by Péter Bajomi-Lázár. Budapest, Harmattan.

Papathanassopoulos, Stylianos. 2019, Deregulation. In *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. Tim P. Vos and Folker Hanusch (General Editors), Dimitra Dimitrakopoulou, Margaretha Geertsema-Sligh and Annika Sehl (Associate Editors). JohnWiley Sons, Inc. [DOI: 10.1002/9781118841570.iejs0114](https://doi.org/10.1002/9781118841570.iejs0114).

Zaharopoulos, Thimios, and Manny, Paraschos. 1993, *Mass Media in Greece, Power, Politics and Privatization*. London: Praeger.

Ηλεκτρονικές πηγές

The Press Project. 2011, *Κανάλι 15, η αρχή*, <https://thepressproject.gr/kanali-15-i-archi/>.

Προσπέλαση 08/04/2022

Εφημερίδες

Ακρόπολις (1986, Ιούλιος 1)

Ακρόπολις (1986, Ιούλιος 2)

Απογευματινή (1986, Ιούλιος)

Αυγή (1986, Ιούλιος 1)

Αυγή (1986, Ιούλιος 2)

Αυριανή (1986, Ιούλιος)

Βραδυνή (1986, Ιούλιος)

Δημοκρατικός Λόγος (1986, Ιούλιος 1)

Δημοκρατικός Λόγος (1986, Ιούλιος 2)

Ελεύθερος Τύπος (1986, Ιούλιος)

Ελευθεροτυπία (1986, Ιούλιος 1)

Ελευθεροτυπία (1986, Ιούλιος 2)

Ελευθεροτυπία (1986, Νοέμβριος 13)

Καθημερινή (1986, Ιούλιος 1)

Καθημερινή (1986, Ιούλιος 2)

Μεσημβρινή (1986, Ιούλιος)

Πρώτη (1986, Ιούλιος 1)

Πρώτη (1986, Ιούλιος 2)

Τα Νέα (1986, Ιούλιος 1)

Πρακτικά συνεδρίων

Ραδιόφωνο και Τοπική Αυτοδιοίκηση. 1988, *Η Συμβολή της ΤΑ στην ίδρυση και λειτουργία τοπικών Ραδιοφωνικών Σταθμών*. Αθήνα, ΕΕΤΑΑ.